

STÉPHANE MALLARMÉ
ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ ΜΕ
ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Εισηγητής ποιητικών αξιών που, παρά τις αντιδράσεις κατά της νεωτερικής τους τόλμης, βρήκαν απήχηση στη συνείδηση των συγχρόνων του αναγνωστών ως αντιπροσωπευτικές της ευαισθησίας της εποχής τους, καλλιτέχνης του στίχου που ελάμπρυνε την αισθητική παράδοση των «Ανθών του Κακού», ο Stéphane Mallarmé μετέγραψε στην άκρα πυκνότητα του ποιητικού του λόγου και στα αποκαλυπτικά μιας οξείας θεωρητικής διάνοιας κείμενά του αισθητικού στοχασμού, την αμφισβήτηση, την κρίση κατάφασης της αισθητής πραγματικότητας ως μόνης αληθινής, με την οποία η ρομαντική γραφή εσφράγισε την πνευματική φυσιογνωμία του ΧΙΧου αιώνα.

Η νέα αξιολογική κλίμακα που εθέσπισε ο Mallarmé, προεκτείνοντας με την ποιητική του δημιουργία και την θεωρητική επεξεργασία του ποιητικού εγχειρήματος την ρομαντική έκρηξη του ονειροπολήματος, της ανησυχίας του υπεραισθητού, εδραιώνει την ποιητική ανάπτυξη του λόγου επάνω στο αισθητικό αίτημα της ερμητικής τέχνης: η ποίηση πρέπει να περικλείει αίσθημα μυστηρίου, να γεννά στον αναγνώστη δυσχέρειες κατανόησης, καθώς μόνος ο ποιητής κατέχει το ερμηνευτικό μυστικό καταστάσεων, παραστάσεων, εικόνων που συγκλίνουν στην επίτευξη της αισθητικής εντύπωσης.

Η υπερήφανη αριστοκρατικότητα του ποιητή αποκαλύπτεται από το 1862 σε μια πολύτιμη μαρτυρία καλλιτεχνικών πεποιθήσεων, που προαναγγέλλουν έναν από τους σταθερούς άξονες της κριτικής σκέψης του:

«Κάθε πράγμα ιερό και που θέλει να παραμείνει ιερό, περιβάλλεται από μυστήριο... Ο άνθρωπος μπορεί να είναι δημοκράτης, ο καλλιτέχνης διαχάζεται και πρέπει να μείνει αριστοκράτης»¹.

Η ποιητική αυτή απαίτηση οδηγεί σε μια αναθεώρηση των σχέσεων πρόσληψης και κατανόησης, σε μια νέα αντίληψη της πράξης της ανάγνωσης, η οποία, προσεγγίζοντας τα πολυδύναμα σύμβολα του ποιητή — απρόσιτα στους αμήτους —, πρέπει πρωταρχικά να προικισθεί με διανοητική ευαισθησία στη συμφωνική, υποβλητική αρετή του σιβυλλικού του ύφους, στον εσωτερικό αντίλαλο των αισθημάτων που απηχεί το εθελοντικά διάχυτο στην μαλλαρμεική τέχνη μυστήριο:

«Η ποίηση είναι η έκφραση με τον ανθρώπινο λόγο που επαναφέρεται στον ουσιώδη ρυθμό του, του μυστηριώδους νοήματος των όψεων της

ύπαρξης»², είναι ο κεφαλαιώδους σημασίας για την ιστορία της ποίησης ορισμός, που δίνει ο ποιητής στο περιοδικό *La Vogue*, ήδη από το 1886.

Και *Το μυστήριο στα Γράμματα*, τελευταίο δοκίμιο της σειράς *Παραλλαγές ενός θέματος*, μεταγενέστερο κατά δέκα χρόνια αυτού του ορισμού, επαναβεβαιώνει τον εγγενή σε κάθε λογοτέχνημα αινιγματικό χαρακτήρα. Χωρίς να καταδικάζει την ευληπτότητα που δεν απαιτεί κόπωση, η μαλλαρμεική καλλιτεχνική συνείδηση θεωρεί ότι το έργο, ευνόητο, προδίδεται.

«Πρέπει να υπάρχει κάτι απόκρυφο στο βάθος όλων, πιστεύω αποφασιστικά σε κάτι το ασαφές, κλειστό και κρυμμένο σημαίνον, που ενυπάρχει σ' ό,τι είναι κοινό»³.

Η υπαινικτική γραφή των μεγάλων μαλλαρμεικών ποιημάτων — *Ο Ιγκιτούρ*, *Το απόγευμα ενός φαύνου*, *Η Ηρωδιάς* — περιβάλλει με πέπλο ιερότητας τον έρωτα του ποιητή για τα λυρικά αινίγματα. Η μυστικιστική στάση, η κυριαρχία της ιδέας του υπερπραγματικού μεταρσιώνουν την τέχνη του λόγου σε μεταφυσικής τάξης πείρα. Τα έργα που δεν προσφέρουν εύκολα το νόημά τους, χαρίζουν μέσα από τους μαιάνδρους του ερμητισμού τους την ανανέωση του ορφικού μύθου, είναι γόνιμα σε πολλαπλές ερμηνείες που εκπέμπονται από το θάλλπος της φαντασίας του αναγνώστη. Με τη μυσταγωγική του σύλληψη της ποίησης ο Mallarmé καθιστά επίκαιρη την ορφική αναζήτηση: στην πνευματική αυτή δοκιμασία της αποκρυπτογράφησης του μυστηρίου του σύμπαντος, συντελείται η σύζευξη του ποιητικού μηνύματος των δύο σπουδαίων κινήματων που εδέσποσαν στη γαλλική ποίηση του ΧΙΧου αιώνα — ρομαντισμός, συμβολισμός — και διεύρυναν το πεδίο της λογοτεχνικής ευαισθησίας μέχρι την φιλοσοφική ενασχόληση και την γλωσσολογική διερεύνηση, καθορίζοντας την ανέλιξη των σύγχρονων ποιητικών ρευμάτων:

«Η ορφική ερμηνεία της Γης, που είναι το μόνο καθήκον του ποιητή και το κατεξοχήν λογοτεχνικό παιχνίδι...»⁴.

Η καινούργια αισθητική που εδημιούργησε ο Mallarmé επροίκισε με την τονικότητα του αινιγματικού την ποίηση των καιρών του: παραμένει απαρασάλευτη μέχρι την τελευταία μεγάλη δημιουργική περίοδο της λογοτεχνικής του ζωής:

«Πρέπει να υπάρχει πάντοτε αίνιγμα στην ποίηση, και σκοπός της λογοτεχνίας είναι — δεν υπάρχουν άλλοι — ν' αναπολεί τα αντικείμενα... Ονομάζω ένα αντικείμενο, σημαίνει καταργώ τα τρία τέταρτα της απόλαυσης του ποιήματος...: το υποβάλλω, ιδού το όνειρο. Η τέλεια χρήση αυτού του μυστηρίου συνιστά το σύμβολο: ανακαλώ σιγά — σιγά στη μνήμη ένα αντικείμενο για να δείξω μια ψυχική κατάσταση, ή, αντίστροφα, επιλέγω ένα αντικείμενο για ν' αποδώσω απ' αυτό, μια ψυχική κατάστα-

ση...»⁵. Αυτοί οι θεμελιώδεις χαρακτήρες της μαλλαρμεϊκής ποιητικής, που προσήμαναν την ανατολή μιας νέας εποχής στη γαλλική ποίηση και κυοφόρησαν την επανάσταση της υποβλητικότητας της καθαρής ποίησης, οριοθέτησαν και την πρόσληψη του Mallarmé από την πρώτη γενιά των ελλήνων αναγνωστών του με έκδηλα αρνητική την αρχική κριτική τοποθέτηση.

Στη συνέχεια του μελετήματός μας — αφιερωμένου στον εορτασμό των εκατό πενήντα χρόνων από τη γέννηση του ποιητή* — με αφετηρία την *Ελληνική βιβλιογραφία Στεφ. Μαλλαρμέ* του Γ. Κατσιμπαλή (1955) θα παρακολουθήσουμε τη δημιουργία και την εξέλιξη της ελληνικής λογοτεχνικής φυσιογνωμίας του Mallarmé, από το 1893 — όταν, στο απόγειο της δόξας του, θέρμαιναν τη μοναχική του ζωή στο Παρίσι με την πίστη τους στο έργο του εκείνοι που στις αρχές του ΧΧου αιώνα θα καθιερωνόταν ως οι επιφανέστεροι δημιουργοί (Paul Valéry, André Gide, Paul Claudel) — μέχρι τις μέρες μας.

Ι. ΠΡΩΤΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΟΥ MALLARMÉ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ

Στη χριστουγεννιάτικη έκδοση του *Άστεος* το 1893, τεχνολογώντας συλλογή συμβολικών ποιημάτων του Στέφανου Στεφάνου, ποιητή που είχε σπουδάσει στο εργαστήρι του Mallarmé και αποκτήσει τον κατάλληλο πνευματικό οπλισμό για την οικειώσή του με τα σύγχρονά του ρεύματα της γαλλικής ποίησης, ο Αργύρης Εφταλιώτης⁶ επισημαίνει τον ξενικό χαρακτήρα, αναφομοίωτο από την νεοελληνική λογοτεχνική πραγματικότητα, της ιδιότυπης μαλλαρμεϊκής γραφής· θέτει εθνικά κριτήρια στην αποτίμηση της καλλιτεχνικής οντότητας, δονείται από εθνικές αξίες η γνήσια κριτική φωνή του, καθώς ζητεί από το νεαρό ποιητή ν' αναβαφτιστεί στις αυθεντικές πηγές της Ρωμιοσύνης, να στρέψει την έμπνευσή του προς τα εθνικά κινήματα της ιστορικής του στιγμής, αξιοποιώντας αισθητικά τα πατριωτικά ιδεώδη που κυριαρχούσαν στην αδιόμορφωτη ακόμη πνευματική ατμόσφαιρα της μετεπαναστατικής Ελλάδας. Επισημαίνοντας την αδυναμία να βλαστήσει στην εθνική μας γη ο ξενότροπος φορμαλιστικός αισθητισμός, ο Αργύρης Εφταλιώτης εκφράζει την πίστη ότι ο Στ. Στεφάνου θα ψάλλει την πατριωτική αγωγή και τους αγώνες του Έθνους μας, θα συγκινήσει με τα γνωρίσματα της ρωμαϊκής ψυχής:

* Τμήμα της εργασίας αυτής δημοσιεύτηκε στο «Αφιέρωμα στον Στεφάν Μαλλαρμέ» της *Νέας Εστίας*, της 15ης Νοεμβρίου 1993 (τεύχος 1593, σσ. 1493 ως 1503), με τον τίτλο «Ο Στεφ. Μαλλαρμέ στη νεοελληνική κριτική».

«... 'Ωραία καί φανταστικά παιχνίδια της τέχνης... Συμβολισμός... Εἶνε λοῦσο καί τίποτις ἄλλο. Εἶνε καί ξένο λοῦσο, κι' ὄχι ρωμαϊκό. Καί ρωμαϊκό μήτε δύναται νά γενῇ. Γιατί ἡ φιλολογικὴ φτώχεια μας εἶναι ἀπέραντη. Γιατί εἴμαστε πεινασμένοι καί γυμνοὶ ἀπὸ φιλολογία ρωμαϊκή. 'Εδῶ εἶναι ἡ δουλειά μας ἐμᾶς. Νά φτιάξουμε ἐθνικὴ ποίηση καί φιλολογία. Σέ τόση ὑπόληψη τὸν ἔχω τὸν Συμβολικὸ ποιητὴ μας, ποῦ... θά πάρῃ τὴν πέννα του νά μᾶς γράφῃ ἐθνικὰ τραγούδια μ' ἐθνικὴ τέχνη: τὴν ἀθάνατη τέχνη ποῦ διδάχθησαν κάτω ἀπὸ τὸν ἴδιο οὐρανὸ τεχνῆτες μεγαλύτεροι ἀπὸ τὸν Mallarmé, ἴσως κι' ἀπὸ τοὺς 'Ορφικοὺς».

Τὸν ἐπόμενο μήνα με ἀφορμὴ τὴν ἰδία ποιητικὴ συλλογὴ, ἀπὸ τὶς στίλνες τῆς ἰδίας πρωινῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας, ὁ Νίκος Ἐπισκοπόπουλος⁷, σε ἀφοριστικούς τόνους, ἐνισχύει τὴν κριτικὴ τοποθέτηση τοῦ Ἀργύρη Ἐφταλιώτη· ὁ κριτικὸς ἀπηχεῖ τὴν ἀρνητικὴ τοποθέτηση ἀπέναντι στὴ μαλλαρμεϊκὴ ποίηση τῶν αὐθεντιῶν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας καὶ τῆς Σορβόννης: Ferdinand Brunetière, κριτικὸ καὶ ἱστορικὸ τῆς λογοτεχνίας, ὑπέρμαχου τοῦ κλασσικοῦ ιδεώδους, ποῦ ἐκρίνε με δογματικὴ αὐστηρότητα τὶς συμβολιστικὲς τάσεις τῶν νέων ποιητῶν ὡς συνεργάτης τῆς *Revue des Deux Mondes*, με τὰ ἀρθρα τοῦ τῆς πρώτης Νοεμβρίου 1888 καὶ πρώτης Ἀπριλίου 1891· Jules Lemaître, ὁμοίως ἀρνητικὸ στο ἀρθρο τοῦ τῆς ἐβδόμης Ἰανουαρίου 1888 στὴ *Revue bleue*: Gustave Lanson, ἐπικριτὴ τῆς γριφώδους ἐκφράσεως τοῦ Mallarmé στὴν ἀκαδημαϊκὴ τοῦ διδασκαλία⁸. Ἀλλὰ καὶ στὸ σύγχρονο τοῦ Mallarmé γαλλικὸ τύπο, ἡ ἐκπληξὴ τοῦ φραστικοῦ παράδοξου ποῦ ἐφώτιζε τὸν παλλόμενον λυρισμὸ τοῦ νέου ποιητῆ, προκαλοῦσε εἰρωνικά σχόλια. Ἡ ἀνατροπὴ τῶν κανόνων τῆς προκατεστημένης ποιητικῆς γλώσσας οδήγησε τοὺς μεν ἐπίδοξους ἐπαναστάτες «ἐν τῇ φιλολογίᾳ» στὴν ἀκαταληψία, τὸ δε κοινὸ στὴν σκωπτικὴ περιφρόνηση:

«...εἶνε εὐνόητος ἡ εἰρωνεία καὶ ὁ οἶκτος, τὸν ὅποιον κατάρθωσαν θαμνηδὸν νὰ ἐξεγείρουν ἐκ μέρους τοῦ κοινοῦ καὶ τῆς κριτικῆς..., δὲν ἀκούονται πλέον, φαίνονται ὡς μὴ ὑπάρχοντες» σημειώνει ὁ Ν. Ἐπισκοπόπουλος, ἐνῶ ἀντιδιαστέλλει «τὴν μουσικωτέραν μορφήν» τοῦ «γλυκυτέρου» βερλαϊνικοῦ στίχου. Ὁ συμβολισμὸς τοῦ Verlaine παραβάλλεται ἀπὸ τὸν Ζακυνθινὸ κριτικὸ πρὸς τὸν πλοῦσιο σε συμβολιστικούς ἀπόηχους λυρισμὸ τῶν ἰδιοφυῶν εκπροσώπων τῆς νεώτερης λογοτεχνίας, Goethe, Shelley, Poe, Baudelaire, Ibsen, λαμπρῶν ἐκφραστῶν τῆς προσπάθειας προσπέλασης τοῦ μυστηρίου ποῦ επικαλύπτει ἡ πραγματικότητα, με τὴν ἀναγνώριση τῆς μουσικότητος ὡς ἐγγενούς διακριτικοῦ γνωρίσματος τοῦ ποιητικοῦ λόγου καὶ τὴν υποβολὴν ιδεῶν, αἰσθημάτων ἢ πρόκληση ψυχικῶν καταστάσεων με μορφές — σύμβολα: Πρὸς αὐτὸν τὸν διαιώνιο συμβολισμό «ἔχει τάσεις καὶ ἡ σημερινὴ κοινωνία, τὸν διψᾷ καὶ ἡ νεωτέρα γενεὰ ἢ ρέπουσα πρὸς τὸ ἰδεῶδες καὶ τὸν

μυστικισμόν» διατυπώνει συμπερασματικά ο αρθρογράφος, επιχειρώντας μια κοινωνιολογική προσέγγιση του λογοτεχνικού φαινομένου μέσα στα ιστορικά του συμφραζόμενα, στην ηθοπλαστική και θρησκευτική προοπτική της αναίρεσης της επικυριαρχίας των αισθήσεων στην εγκόσμια τάξη. Η ροπή αυτή εμφανίζεται δηλωτική της πνευματικότητας της κοινωνίας μιας ιστορικής στιγμής και των νεανικών προσδοκιών που εκτρέφει.

Αν και στην ευαισθησία της συλλογής του Στ. Στεφάνου ο κριτικός αναγνωρίζει την ποιητική πατρότητα του Mallarmé ως προς την επιδίωξη της μορφικής εντέλειας, τη διάχυση των συμβόλων που φωτίζουν τους ιδιαισθητικούς στιχουργικούς του, δεν την χαρακτηρίζει ωστόσο ως συμβολική και «τούτο είναι θεθαίως εϋτύχημα» για τον κριτικό, που καταγγέλλει στον αναγνώστη την αποτυχία της νέας σχολής⁹.

Ο θάνατος του ποιητή αναζωπύρωσε το ελληνικό ενδιαφέρον και οροσήμανε μια αξιοσημείωτη καμπή της κριτικής του πορείας στην χώρα μας, με τον μετριάσμό των συντηρητικών θέσεων που υπαγόρευαν στο Νίκο Επισκόπουλο τη ριζική καταδίκη των καλλιτεχνικών ρηξικέλευθων επιχειρημάτων του Mallarmé και την απόρριψη της νοηματικής απροσδιοριστίας τους.

Σε άρθρο του της 7ης Σεπτεμβρίου 1898, στην ίδια εφημερίδα, ο επικριτής που περιόριζε την απήχηση του Γάλλου ποιητή στα εθνικά του σύνορα, μετατονίζει την αποτίμησή του:

Ο Mallarmé «ποντίφηξ τοῦ συγκεχυμένου καί τοῦ σκοτεινοῦ, ...προσωποποίησης τοῦ ἀκαταλήπτου, τοῦ αἰνιγματικοῦ, τοῦ σχεδόν ἐκφρονος», «ἤξιζεν καλλιτέραν τύχην». Η νέα αναγνωστική διείσδυση έκανε αντιληπτό στον κριτικό το θησαυρό των νοημάτων που κρύβονται στην αρμονία των μελωδικών συνθέτων του Mallarmé:

«Σπανίως ἡσθάνθην τόσον ὀξεῖαν καλλιτεχνικήν ἀπόλαυσιν, ὅσην ἡσθάνθην ὅταν ἐννόησα τήν Ἑμφάνισιν». Η αισθητική συγκίνηση προβάλλεται στο πλέγμα των περίπλοκων γλωσσικών σχέσεων, των οποίων ο χώρος της κοινής πρακτικής ζωής δεν επιτρέπει να συλλάβουμε την πρωτοτυπία η γλωσσοπλαστική δύναμη του ποιητή «ἔνδυμα ἀπείρου ὠραιότητος ἔδιδε εἰς τὰ ποιήματά του». Οι τολμηρές ποιητικές δημιουργίες «ἔχουν μαργαρίτας ὀπισθεν τοῦ πυκνοῦ πέπλου» της παραδοξότητας της λογοτεχνικής έκφρασης.

Ο Mallarmé, μοναχικό μετέωρο στον ποιητικό ορίζοντα της εποχής του, υπήρξε «ἓκ τῶν ἀληθῶν ποιητῶν τῆς τελευταίας δεκαετηρίδος» (μετά τον Verlaine), με την ποιητική απαίτηση ενός λόγου που να εκφράζει την οντολογική πληρότητα των πραγμάτων, μιας τέχνης — ιεροφαντίας στην οποία να υφαίνεται το Απόλυτο.

Η σκοτεινότητα — κυρίαρχη άποψη της μαλλαρμεϊκής ποίησης — εξακολουθεί να είναι η συστατική διάσταση της απήχησης του έργου αυτού,

στο κατώφλι του αιώνα μας· στο πειραϊκό *Περιοδικόν μας* καταγράφονται οι κριτικές ενστάσεις, οι αντιπαραθέσεις που πυροδότησε στους γαλλικούς λογοτεχνικούς κύκλους η αντίδραση του ποιητή σε ό,τι θεωρούσε ως επίφαση σαφήνειας.

Ο συντάκτης της στήλης «Ξέναι φιλολογίαι»¹⁰ μεταφέρει την «φιλολογική επίθεση» του Octave Mirbeau, συγγραφέα — κριτικού των χρόνων του Συμβολισμού, εναντίον του πιστού συνεχιστή του ποιητικού οδοιπορικού του Mallarmé, Francis Vieles — Griffin¹¹ που άσκησε την μουσικότητα του ελεύθερου στίχου του στη συναναστροφή του με το δάσκαλο.

Στην πολεμική του Mirbeau κατά του «σκοτεινού και του άκατανόητου» της σύγχρονης του ποίησης απάντησε ο φιλολογικός σχολιαστής του *Mercur de France*, επικρίνοντας την αστάθεια των αισθητικών και ιδεολογικών επιλογών του κριτικού, που τον οδήγησε να καταφέρεται σήμερα εναντίον εκείνων που εξεθείαζε άλλοτε. Η μομφή που αποδίδεται στους συμβολιστές είναι ουσιαστικά «παμπάλαιο...έπιχειρήμα», «τό κοινό δημιουργεί τήν σοβαράν φήμην» καταλήγει ο έλληνας επιφυλλιδογράφος.

Η αποδοκιμασία από τον Mirbeau της επιζήτησης του ερμητισμού, που απωθεί την ευληπτότητα για χάρη της λογοτεχνικότητας, φέρνει στο νου του συντάκτη του *Περιοδικού*, το βιβλίο του Jules Lemaître *Οι Σύγχρονοι*¹², στο οποίο ο Γάλλος κριτικός ομολογεί την αδυναμία του να κατανοήσει την πρόσφατη ποιητική παραγωγή του Mallarmé, σε αντίθεση προς τα ποιήματα της φιλολογικής του νεότητος.

Στην ίδια μελέτη ο Lemaître επιχειρεί πειραματικά την συντακτική αναμόρφωση ενός σοννέτου του Mallarmé¹³, επανορθώνοντας τις παρεκκλίσεις από την συνηθισμένη λογική και γραμματική τάξη και εκφράζει αμφιβολία, αν παρά την «ομαλοποίηση» αυτή αντιλήφθηκε το νόημα περισσότερων από έξι στίχους. Η αγγλική μετάφραση του ίδιου σοννέτου από δύο αμερικανίδες¹⁴ οδηγεί τον Lemaître στο συμπέρασμα, ότι οι δυσνόητοι στίχοι του Mallarmé αποκαλύπτουν ευκολότερα το νόημά τους σε αναγνώστες που δεν είναι επηρεασμένοι από παραδεδομένους γλωσσικούς κώδικες — όπως η ακριβής διατύπωση των διανοημάτων στην κλασική γαλλική λογοτεχνία — και ανοικειώνονται ως προς τους περιορισμούς των καθιερωμένων τρόπων αντίληψης. Πράγματι, οι αρετές ενός λογοτεχνικού έργου, μπορεί να αναδειχθούν καλύτερα στην επαφή τους με το σφρίγος μιας ξένης γλώσσας.

II. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΣΥΝΙΣΤΩΣΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ ΤΟΥ MALLARMÉ

Μύστης των εθνικών αξιών τις οποίες εφώτισε στην οικουμενική τους περιωπή, ο Κωστής Παλαμάς πλάτυνε την προσήλωσή του στην πολιτισμική παράδοση της φυλής του, με τη μέθεξή στα πνευματικά ρεύματα που αναγέννησαν την νεώτερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Η υψηλή διανοητικότητα του κριτικού του λόγου, που αποθησαυρίστηκε στα άπειρα φιλολογικά του δημοσιεύματα, μεταλαμπάδεψε στην νεοελληνική — περικλεισμένη ακόμη στην εδαφική της πραγματικότητα — λογοτεχνία τα ευρωπαϊκά κινήματα, αποτύπωσε τις εκδηλώσεις και το τολμηρό εύρος τους που σφράγισαν τη θαλερότητα της αφυπνιζόμενης φιλογολικής συνείδησης του νεώτερου ελληνισμού. Τα μηνύματα της ευρωπαϊκής πνευματικής ζωής σφύζουν μέσα στα κριτικά άρθρα του πατριδολάτρη ποιητή, γίνονται δραστικό όργανο ποιητικής αναγέννησης.

Ήδη από το 1899 εύχεται την είσοδο του συμβολισμού «υπερτέρας τής τέχνης αντίληψεως, νέας καί παλαιᾶς ἐν ταύτῳ, ἀειζώου πνοῆς ἀνά τόν σκεπτόμενον πολιτισμόν, ἄν δι' αὐτῆς ἡ ποίησις ἡμῶν προ-ῶρισται νά ἀναπερωθῇ»¹⁵.

Τον επόμενο χρόνο στο *Περιοδικόν μας*, σημειώνει ότι το «θαυμαστόν ὅσο καί σκοτεινόν» έργο του Mallarmé, η τόλη του ύφους που δεν ενδίδει στην ευκολία της έκφρασης, η πολυδαίδαλη αποτύπωση της σκέψης του στους επίμοχθους στίχους, έχουν την πηγή τους στην «ακατανόητη στούς αμυήτους», ποίηση του Baudelaire. «Ἡ νεώτατη ποιητική σχολή τῶν Γάλλων, ζωντανή διαμαρτύρηση κατά τῆς κοσμικῆς τυραννίας»¹⁶, αντανakλά μια ιστορική κρίση, της οποίας οι εκφραστές είναι και θύματα: η εναγώνια αναζήτηση της καθαρής μορφής, η απόρριψη μιας γλώσσας που δεν είναι αμόλευτη από τις πρακτικές ανάγκες της καθημερινής επικοινωνίας, ή απευθύνεται στις ζώνες του θυμικού, η αποχή από τη βιωμένη πραγματικότητα για την καλλιέργεια της ωραιότητας που κατέχει θέση απόλυτης αξίας στον πλατωνικό κόσμο των ιδεών, εκφράζουν με το όργανο του γλωσσικού αποκρυφισμού την απελευθέρωση της μεταφορικής αρετής της ποίησης, που εξεικονίζει τη συμβολιστική αντίληψη για την ανθρώπινη ύπαρξη.

Η μετάλλαξη αυτή της ουσίας του ποιητικού λόγου στο έργο του Mallarmé αφυπνίζει τη συνείδηση της τραγωδίας της ανθρώπινης μοίρας, που διακυβεύεται στο πολιτικό, κοινωνικό και μεταφυσικό παράλληλα πεδίο. Ο μαλλαρμεϊκός λόγος είναι η συμβολιστική προέκταση της αντι-αστικής, αντι-κεφαλαιοκρατικής λογοτεχνικής ανταρσίας του αιώνα του ρομαντισμού, ριζωμένης στο αίσθημα αλλοτρίωσης¹⁷.

Σε άρθρο του στο *Άστυ* της 4ης Ιανουαρίου 1901 ο Παλαμάς¹⁸ σημειώνει την συμβολή της μουσικής ποίησης του Ε.Α. Ροε στην διαμόρφωση των αισθητικών αιτημάτων του Συμβολισμού: ο μεταφραστής και εισηγητής του στη Γαλλία, μετά τον Baudelaire, Mallarmé, αποτελεί με τον Verlaine τους «δύο αναγνωρισμένους προφήτες» του κινήματος με παρ-

νασσιακές καταβολές. Οι στίχοι του Mallarmé περιβάλλονται από το πέπλο «νύχτας ενός αηδονόγαλου ονείρου αξεδιάλυτου»¹⁹. Πράγματι, η ποιητική περιπέτεια κυοφορεί, όπως η νύχτα, όνειρα δημιουργά συμβόλων: η αποκρυπτογράφηση τους, καθώς και η ερμηνεία των ονείρων όπου εξεικονίζεται η απελευθέρωση του ασυνειδήτου, του ψυχικού ρεύματος που υφέρπει, γυμνώνει την αναλυτική γνώση από κάθε της βεβαιότητα.

Το Μάρτη του 1912 στο «Πέρασμα του Jean Richerpin», ο ποιητής χαιρετίζει την «φεγγαροντυμένη», «μυστηριώδη», «λεπτή», «βαθειά»²⁰ ποίηση του Mallarmé και των άλλων συμβολιστών — οι «γάλλοι ονειροπλέχτες» του — που μετέστρεψαν τη φιλοσοφική του δεκτικότητα από την ποίηση του J. Richerpin, που προσεγγίζει με βίαια αργκοτική γλώσσα τη λαϊκή ζωή (*Το Τραγούδι των κακομοιρηδων*) ή χρωματίζεται από έναν έκδηλο αθεισμό (*Βλαστήμιες*), προς την μυστικοπαθή αναζήτηση των ρυθμικών εντυπώσεων του συμβολισμού.

Παρουσιάζοντας στη *Μούσα*, τον Οκτώβρη του 1922, τη μετάφρασή του πέντε μαλλαρμεϊκών ποιημάτων²¹, ο Τέλλος Άγρας, βλέπει στον γάλλο ποιητή την ολοκληρωμένη βλάστηση των σπερμάτων της μεταμπωντλαιρικής ποιητικής παράδοσης και σημειώνει την απρόσιτη στους αμήτους, σαγηνευτική εγκεφαλικότητα των στίχων του, που η εσώτατη λάμψη τους αποκαλύπτεται με την στοχαστική κατανόηση και η συμπύκνωση της λεπταίσθητης διανοητικότητάς τους αναβλύζει από «μιά πνευματική ήδυπάθεια για τό ιδεώδες». Στην ποίηση αυτή που διωλίζει και εκπνευματώνει την πραγματικότητα περιβαλλόμενη από το μυστήριο μιας διονυσιακής έμπνευσης, αντίπαλης της διαύγειας του απολλώνιου φωτός, ο Τ. Άγρας δεν διακρίνει τη «σχολαστικότητα», «στεριότητα», «παγωνιά» που συχνά καταλόγισε η κριτική στον Mallarmé. Η προσέγγιση του έργου αυτού από τον Τ. Άγρα είναι αντίληψη της διαφοράς της τέχνης του Mallarmé, την οποία θεωρεί ως βαθιά τομή στην μακροσκοπική ιστορική θεώρηση των ποιητικών ειδών: από τους αρχαίους ραψωδούς μέχρι την λυρικά αποσταγμένη ελληνότροπη στιχουργία του J. Moréas, η αληθινή ποίηση αντιστέκεται στην καθήλωση της γραφής, που αφυδατώνει τη ζωντανή προσέγγιση της ψυχής του ακροατή, αφού η ποιητική λειτουργία ως λεκτική τεχνική εστιάζεται κατεξοχήν στην ακουστική αρετή με τον Mallarmé εισάγεται η στιλπνότητα και η μοναδικότητα μιας ποιητικής πείρας που κυριαρχείται από εγκεφαλικές τάσεις και δεν σκοπεύει την συναισθηματική ακτινοβολία.

Οι ακραίες τάσεις που εκφέρονται και προσλαμβάνονται με την ποιητική γλώσσα του Mallarmé, την ηχητική της πληρότητα και το φαντασιακό δυναμικό που αναμαγνητίζει τις λέξεις με μαγεία σημαίνουσα, αρθρώνονται για τον Τέλλο Άγρα σε μια αισθητική όσο και οντολογική πείρα που αντιφεγγίζει τις ιδιαίτερες ιστορικές συγκυρίες των ελληνι-

στικών χρόνων. Μετά τους γόνιμους αιώνες της κλασικής ωριμότητας, ο κλονισμός των μεταφυσικών αξιώσεων, η θρησκευτική αμφιβολία, η αμφισβήτηση των δογματικών λύσεων των γνωσιολογικών προβλημάτων, η αποχή από την αισθητή και ιδεολογική βεβαιότητα, ευνόησαν και στην αλεξανδρινή εποχή τις μεγάλες εκλεκτικιστικές συνθέσεις, το φιλοσοφικό συγκρητισμό που ανταποκρινόταν στις κοινωνικοϊστορικές απαιτήσεις της εποχής, τη συγχώνευση αντίμαχων πνευματικών τάσεων.

Η κριτική ανάλυση της *Στροφής* του Γ. Σεφέρη στη *Νέα Εστία* από τον Κλ. Παράσχο — ο κριτικός διέκρινε στη συλλογή του ποιητή, που πρώτος χάρισε στη νεοελληνική ποίηση, αυθεντική έκφραση της νεοελληνικής ψυχής, την καταξίωση του διεθνούς βραβείου, την νεότερη από τις πολύτροπες μεταμορφώσεις του λυρισμού — ώθησε τον Τέλλο Άγρα να θέσει στο επόμενο τεύχος του περιοδικού το πρόβλημα του φιλοσοφικού υπόβαθρου της «*roésie pure*», παρακμιακού και συμβολιστικού αναπτύγματος της γαλλικής ποίησης:

«Εγώ νομίζω πώς υπάρχει καί σ' αυτήν τήν τεχνοτροπία πολλή μέχρι τέλους φιλοσοφία,...». «...μιά 'Απαισιόδοξη φιλοσοφία, ένα κράμα από Στωικισμό κι 'Επικουρισμό, από σκεπτικισμό καί άγνωστικισμό; Δέν θυμίζει κάτι από τούς 'Αλεξανδρινούς...;»²².

Την αισθητική δικαίωση πλατωνικών φιλοσοφικών αξιωμάτων, την κατακλείδα μιας πλατωνίζουσας ποιητικής παράδοσης αναγνωρίζει ο Δ. Νικολαρεϊζης στο έργο του Mallarmé²³. Ιχνηλατώντας το πεδίο της ψυχολογικής πείρας, της ενδοθεώρησης που γίνεται πηγή δημιουργίας για τον καλλιτεχνικό νου, ο κριτικός μελετά τα θέματα της μνήμης και του χρόνου σε αντιπροσωπευτικά κείμενα της ρομαντικής και μεταρομαντικής γαλλικής λογοτεχνίας.

Αν αναβιώνουν και στον Mallarmé οι οδυνηρές μπωντλαιρικές αντιφάσεις, η σύγκρουση ανάμεσα στα δεσμά της τετριμμένης αδυσώπητης πραγματικότητας και στο ανικανοποίητο όραμα μιας απρόσιτης ιδανικότητας, η μετουσίωση της ποιητικής έκφρασης στην οποία προβαίνει η περιπέτεια της μαλλαρμεικής γραφής, διαχέει ένα δίκτυο εικόνων έλλειψης, απουσίας, μηδενός, κατάργησης, χιονιού, παγετού, στειρότητας, τάφου. Τα προνόμια θείου λόγου με τα οποία περιβάλλει την ποιητική δημιουργία, μόνη προικισμένη με αληθινή ύπαρξη και πλήρη δραστικότητα άμωμη τέχνη του λόγου, αναβαφτίζουν στα ύδατα των σύγχρονων καιρών τον πλατωνικό συμβολισμό του αισθητού σύμπαντος, ως «*απεικάσματος*» του κόσμου των ιδεών:

«Δέν πιστεύω νά υπάρχει ανάμεσα στους νεωτέρους άλλος από τόν Mallarmé πού χωρίς μεταφυσική πίστη έδραιωμένη στή θρησκεία ή στή φιλοσοφία, μέ μόνον ένα αὐτοφυή πλατωνισμό, δημιουργημένον από τήν ανάπτυξη τῆς έσωτερικῆς ζωῆς, νά έφθασε σέ τόσο εξοικείωση μέ τόν θάνατο».

Η κριτική διείσδυση στην ποίηση του Mallarmé από τον Ναπολέοντα Λαπαθιώτη²⁴ εγκαθιδρύει ένα διπλό αισθητικό κριτήριο: την έλξη της ωραιότητας της μορφής και την ανωτερότητα της ψυχικής διάθεσης που εξωτερικεύεται, της ενδότερης φλόγας που φανερώνεται.

Η μορφική τελειότητα του Mallarmé «έφθασεν εις τό έπακρον, ή έκτέλεσίς του συνυφάνθη τόσον μέ τήν καθαυτό δημιουργίαν, ώστε άπετέλεσεν ένα μέρος άναπόσπαστον». Ο «μορφομανής» ποιητής θεμελίωσε την ύψιστη ποιητική αξία της καθαρότητας της μορφής στο μεταφυσικό επίπεδο ενός θρησκευτικού απόλυτου. Η αρχική ροπή του λεπουργού της ποιητικής τεχνικής προς την βασανιστική, ασκητική κατάκτηση της φράσης που γίνεται «άδαμάντινο λειτούργημα», «περίτεχνη δαντέλλα ύπομονής», εξελίσσεται σε «έρωτα του απόλυτου»: το τίμημα της αποκλειστικής του προσήλωσης στον αισθητικό πλούτο μιας αβεβήλωτης ιερής τέχνης, είναι η γριφώδης έκφραση του «χωρίς προηγούμενο στην ιστορίαν των γραμμάτων»²⁵ γλωσσικού μυστικιστή.

Ο άκρος διανοητισμός, η λεκτική ιδιομορφία που αναπτύσσεται σε μια ακαθόριστα μυστικιστική ατμόσφαιρα αντανakλάται για τον εκλεπτυσμένο στοχασμό του Λαπαθιώτη στην περιοχή του ποιητικού αισθητισμού και ανταποκρίνεται στην ίδια του την ανήσυχη, προκλητική στάση απέναντι στην παραδοσιακή ποίηση.

Σύγχρονο με το αισθητικό μελέτημα του Ν. Λαπαθιώτη, το άρθρο για τον Στέφανο Μαλλαρμέ του Κλ. Παράσχου²⁶ προβάλλει τα μορφικά θέλητρα της ποίησης του Mallarmé: «τόν μυστικόν πλούτον μιās γλώσσας εις λεπτότητας καί εις πληρότητας», «τήν καθαρήν μελωδικήν άξίαν κάθε φωνήεντος καί κάθε συμφώνου».

Η προσοχή του κριτικού επικεντρώνεται στη μουσική συνάρτηση των λέξεων, στην περίτεχνη μορφή, στον καλαίσθητο διάκοσμο ενός ποιητικού λόγου αυτόνομου, με ασυνήθιστες ηχητικές διαπλοκές, απαλλαγμένου από ηθικές, διδακτικές, αφηγηματικές προθέσεις. Η σκοτεινή διανοητικότητα της αινιγματικής ποιητικής φωνής του Mallarmé διεγείρει συναισθήματα, συνειδησιακές καταστάσεις, που δεν χειραγωγούνται από διαιυγείς, σταθερά περιγεγραμμένες σκέψεις· η μουσική πλαστικότητα του στίχου του τον ανέδειξε «πρόδρομο των περισσοτέρων ποιητών της εποχής» του μεσοπολέμου.

Αναγνωρίζεται η γονιμοποιός παρουσία του Mallarmé στα ποιητικά οδοιπορικά των σύγχρονων καιρών, εξίσου καθοριστική με εκείνη του Baudelaire και του Poe· ο τελευταίος αποτελεί την συγκλίνουσα κατεύθυνση του κοινού θαυμασμού των δύο γάλλων ποιητών που, με τη δημιουργική σύζευξη αισθητικής κατήχησης και υψηλής ποίησης, εμπύχωσαν την καλλιτεχνική αναγέννηση στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, απομακρύνοντας την ποίηση —πράξη ταυτόχρονα οντολογικής πείρας

και ανάγλυφης παραστατικότητας στην απόδοση της πνευματικής πραγματικότητας με τα αισθητά σημεία του συμβολικού φαινομένου — από τον ρομαντικό συναισθηματισμό.

Την ίδια χρονιά ο Κωστής Παλαμάς, με την απaráμιλλη συγκριτολογική του αυθεντία, αποκαθιστά την άμεση πνευματική συγγένεια των κορυφαίων εκπροσώπων της γαλλικής ποίησης, Baudelaire, Mallarmé, Valéry («μαλλαρμικού, σιβυλλικού ποιητή») με την κοινή τους «Μούσα» τον Ροε, «διδάσκαλο τῆς Ὑπέρτατης ὁμορφιάς»²⁷. Ο ποιητής εξετάζει την πνευματική επανάσταση, την τολμηρή απόπειρα αναθεώρησης των πηγών του λυρισμού, την αποκάλυψη της βαθύτερης ουσίας της ποίησης και των οδών ανταρσίας που οδήγησαν σ' αυτήν την αποφασιστική αυτονόμηση των ποιητικών τεχνικών, πλησιέστατων στην ύψιστη εκφορά τους προς την μουσική. Όμως, για τον Παλαμά η ανάλυση της ποιητικής απόλαυσης είναι και μεταβίβαση στοχασμού εκτός από μετάδοση συγκινησιακών καταστάσεων. Το αισθαντικό άτομο που συνεπαίρνει η πυκνότητα των εικόνων, η αλληλουχία των ρυθμών, οι συννηχήσεις, μπορεί να διακρίνει πέρα από το συναισθηματικό φωτιστέφανο των λέξεων, το φως της διανοητικής τους αξίας, της λογικής τους συνοχής:

«...δέν είναι ὀρθό νά λησμονοῦμε πῶς ἄλλο στίχος καί ἄλλο ἤχος, πῶς ὁ ποιητής μιλεῖ καί στόν νοῦ καθῶς μιλεῖ καί στήν καρδιά, πῶς ὁ λόγος ἀνάμεσα στήν ἀπροσδιόριστη χάρη του ἔχει δικό του ὠρισμένο νόημα...»²⁸.

Ο ποιητής της *Ηρωδιάδας* ολοκληρώνει τη σύνθεση των μεγάλων δρόμων της Γαλλικής ποίησης. Οι υποβλητικές αρετές των συμβολιστικών στίχων του προσεγγίζουν τη μουσικότητα της υψηλότερης κλασικής παράδοσης:

«...μέσα στήν "Ἡρωδιάδα" τοῦ Μαλλαρμέ λαχταρίζουν ὁμορφίες σά νά τίς χάραξε ὁ Ρακίνας»²⁹. Ἄλλωστε, ἡ «μαλλαρμική διανοητικότητα» του P. Valéry κλείνει μέσα της τα διδάγματα μετρικής των εγκυρότερων θεωρητικών του κλασικισμού του Boileau και του Malherbe³⁰.

Η ευρωπαϊκή φιλολογική ευαισθησία του κριτικού — ποιητή συλλαμβάνει σημαίνουσες ανταποκρίσεις ανάμεσα στα δυσνόητα και δυσερμήνευτα, άψογα μορφικά, περίτεχνα, αισθητικά εκλεπτυσμένα έργα του ισπανού λυρικού Luis de Argote y de Gongora (*Μύθος του Πολύφημου και της Γαλάτειας*, 1612, *Μοναξίες*, 1612-1613), όπως και του Άγγλου ποιητή Robert Browning (*Πωλίνα* 1838, *Παράκελος* 1835, *Sordello* 1840), και τη μαγεία του αποκρυφισμού που συνέχει την ποίηση του Mallarmé, «ασύλληπτο για τους βεβήλους αλλά μεγάλου ποιητή»³¹.

Η κριτική διάνοιά του υφαίνει εξάλλου αναλογίες ανάμεσα στον Mallarmé και στον φημισμένο τραγικό της αλεξανδρινής «Πλειάδας», τον Λυκόφρονα, ποιητή «της δυσεξιχνίαστης ακόμα, της απόκρυφης

Αλεξάνδρας «πρώτη πηγή», όπως υποθέτει, γονότυπο της νεότερης στρυφνότητας στην λυρική έκφραση που ενσαρκώνεται στο μαλλαρμεικό ερμητισμό.

Στην προοπτική που διανοίγει η κριτική αίσθηση του Παλαμά διαπιστώνουμε ότι η έξοχη μοναδικότητα της γλώσσας του μοναχικού ποιητή που δυσαρεστείται στο πλήθος, η σπινθηροβόλα ελλειπτικότητα, ο μυστικιστικός έρωτας μιας τέχνης ποιητικής που είναι άγιο βήμα, άδυτο, ιερό, όπου ο ενορατικός καλλιτέχνης θεάται το μυστήριο του κόσμου, η λεξιθηρική προσπάθεια, που επιτείνει συστηματικά ιδιότητες του ποιητικού λόγου διαφορετικές από τον κοινό λόγο και λαμβάνει την λογοτεχνία ως αυτοσκοπό, πληρότητα ουσίας και ύπαρξης, προαναγγέλλεται από το μείζον λογοτεχνικό «jeu» της αρχαιότητας, την Αλεξάνδρα:

Οι 1474 ιαμβικοί τρίμετροι που διασώθηκαν απ' αυτό το δραματικό μονόλογο, αναφέρουν τις προφητείες της Κασσάνδρας για την πτώση του Ιλίου και την μελλοντική τύχη των Ελλήνων, όπως τις μεταφέρει στον Πρίαμο ο δούλος — φρουρός της Αλεξάνδρας (Κασσάνδρας): αυτός καλεί τον βασιλιά να καταλάβει όσα έχει στη μνήμη και την καρδιά του, προσπαθώντας να αποκαλύψει τους μυστηριώδεις δρόμους των αινιγμάτων: δεν του έδωσε ήσυχη κόρη τη λύση των χρησμών, αλλά φωνή απολλώνια, που βγήκε από γεμάτο δάφνες λαρύγγι, ανάμεικτη με τεράστια συγκεχυμένη βοή, μιμούμενη ομιλία σκοτεινής Σφίγγας:

«Λέξω τά πάντα νητρεκῶς, ἃ μ' ἵστορεῖς,
ἀρχῆς ἀπ' ἄκρας· ἦν δέ μηκυνθῇ λόγος,
σύγγνωθι δέσποτ' οὐ γάρ ἥσυχος κόρη
ἔλυσε χρησμών, ὥς πρίν, αἰόλον στόμα,
ἀλλ' ἄσπετον χέασα παμμιγῇ βοήν
δαφνηφάγων φοίβαζεν ἐκ λαιμῶν ὅπα,
Σφιγγός κελαινῆς γῆριν ἐκμιμουμένη.
τῶν ὅσσα θυμῷ καὶ διὰ μνήμης ἔχῳ,
κλύοις ἄν, ὦναξ, κάναπεμπάζων φρενί
πυκνῇ διοίχνει δυσφάτους αἰνιγμάτων
οἶμας τυλίσσων, ἦπερ εὐμαθῆς τρίβος
ὀρθῇ κελεύθῳ τάν σκότῳ ποδηγετεῖ»³².

Με τον Mallarmé επανεκφράζεται, τόσο με τον αισθητικό του στοχασμό όσο και με το ποιητικό έργο του, η βούληση μιας λογοτεχνίας που να ικανοποιεί την αισθητική ανάγκη ενός ανώτερου πνευματικού παιχνιδιού διάταξης ήχων, ρυθμών, λέξεων χωρίς ιδεολογική πρόθεση. Αυτή η εξειδικευμένη πρακτική εκφραστικών τρόπων, εξεζητημένων ποιητικών τεχνικών, νέας μετρικής προεικονίζεται στην ελληνιστική ποίηση, όταν, μετά την μακεδονική πολιτική και κοινωνική επανάσταση, η Αθήνα στε-

ρήθηκε το ρόλο της πνευματικής ηγεμονίδας και το δημιουργό ένστικτο των ποιητών και σοφών γραμματικών ένωσε την εμβρίθεια της φιλολογικής έρευνας με το σφρίγος της ανατέλλουσας αλεξανδρινής ποίησης.

Ο μαλλαρμεϊκός ερμητισμός με τις λεπταίσθητες υποβολές του ποιητικού μυστηρίου μας ευαισθητοποιεί ανακλαστικά σε μια λογοτεχνική περίοδο που εσφαλμένα θεωρείται εποχή παρακμής, παρά τα συντριπτικά διαμετρήματα των προκατόχων ανυπέρβλητων δημιουργών της κλασικής αρχαιότητας.

Ο Mallarmé πραγματώνει μια αλεξανδρινού τύπου λογοτεχνία με την προσήλωσή του:

- α) Στο βραχύ και όχι μακρόπνοο ποίημα.
- β) Στη θρησκεία της τελειότητας της μορφής, της τυραννημένης καλλιτεχνικής εργασίας, που υποκαθιστά τις μεγαλόπνευστες συλλήψεις.
- γ) Στο αφοριστικό ύφος (οι Αλεξανδρινοί, είναι γνωστό, έδωσαν νέα ακμή στο ποιητικό είδος του επιγράμματος).
- δ) Στην ηθελημένα περιπλεγμένη έκφραση.
- ε) Στην καίρια σημασία γλωσσικών και προσωδιακών προβλημάτων.
- στ) Στην εξαίρεση της συναισθηματικής φόρτισης από την καλλιτεχνική στάση.
- ζ) Στην λατρεία της λογοτεχνίας «καθ' έαυτήν», ως λεκτικής ηδονής, χωρίς ήθος διανοητικότητας ή φιλοσοφικής διόπτευσης.

Εξάλλου, οι πνευματικές ιδιαιτερότητες του Maurice Scève, επιφανούς ποιητή της αυλής της Μαργαρίτας της Ανγκουλέμης, εστίας ακτινοβολίας της γαλλικής Αναγέννησης, η εναρμονισμένη με μια ερμητική τέχνη εύγλωττη επιστημοσύνη του, οι υπαινικτικοί αφορισμοί του που, συχνά μάταια, η λόγια επίνοια επιχείρησε να διασαφάνισει, (*Microcosme*, 1502, *Délie*, 1544) η ηχηρή γραφή στην οποία συμπυκνώνει τα ποιητικά του οράματα, προσφέρουν ένα γόνιμο πεδίο σπουδής της γαλλικής φιλολογικής παράδοσης, ως προς τη σχέση τους με τις μαλλαρμεϊκές αισθητικές αναζητήσεις, όπου αντικατοπτρίζονται.

III. 1. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ MALLARMÉ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΑΠ. ΜΕΛΑΧΡΙΝΟΥ

Στα χρόνια του μεσοπολέμου, εξέχουσες μορφές των Νεοελληνικών Γραμμάτων, ατενίζοντας το ευρωπαϊκό φως, εμπύχωσαν την τέχνη της πατρίδας μας με τις ανταύγειες της μαλλαρμεϊκής εστίας:

Ο Απόστολος Μελαχρινός στα *Φίλτρα Επωδών* και στον *Απολλώνιο*

εντύπωσε την προσπάθεια της ποιητικής του συνείδησης να αρθεί στο υψηλότερο επίπεδο μεταφυσικής πείρας. Η μαλλαρμεική προβολή του ιδεατού κόσμου του ανέσπερου κάλλους γίνεται για τον κωνσταντινιούπολίτη λόγιο θρησκευτικό αξίωμα, για ένα αμάλαγο σύμπαν λέξεων, για μια αυθεντική ποίηση της καθαρής γλώσσας. Η άκρα λεκτική αυτάρκεια και η απόλυτη εκφραστική αυτονομία, όπως επιβεβαιώνονται με τη ρυθμική κινητικότητα, τη ροή των ήχων, τη ρευστότητα των εικόνων στην ποίηση του Μελαχρινού, γίνονται σοφά μελετημένη αποδοχή της φωνής του γάλλου συμβολιστή, που «μένει πάντα η αμετακίνητη αφετηρία του»³³. Μεταγγίζοντας εθνικό πνεύμα στη δημιουργικά αφομοιωμένη μαλλαρμεική αισθητική αγωγή, η ποίηση του Μελαχρινού στην τεχνική της αρτιότητα κάνει να λάμπει το όραμα μιας εξαύλωμνης πραγματικότητας, απροσπέλαστης για τη χρηστική λειτουργία που ριζώνει το λόγο στη φαινομενικότητα:

«Ο στίχος ιερή γραφή, κρύβει το μυστικό του,...
Σαν παρουσία φανταστική μιας απουσίας που τρέμει...
Ο στίχος του άφαντου υφαντής και κόσμου πλάνης
Πλάστης...»³⁴.

Ο καθαρμός που κυοφορείται στη λεκτική μουσική του *Απολλώνιου* γίνεται σκήνωμα της ουσίας της ποίησης:

«...πλάταινε το νόημα και σφίγγε
το ΛΟΓΟ στην ουσία του την καθαυτό την πλέρια»³⁵.

Η διαμεσολάβηση του Μελαχρινού πλουτίζει τη μεταφορά λόγων βαθεία χαραγμένων στον καλλιτεχνικό ασκητισμό του Mallarmé με την αισθητική της «ευρεσιέπειας»³⁶: στην υφή των λέξεων της ποιητικής γραφής αναδύεται η ελευθερία όπου καθιδρύεται ο λόγος καθώς αναδιπλώνεται στον αυθύπαρκτο δυναμισμό του. Ο καθαρμός του ποιητικού λόγου συνεπάγεται την εκφραστική απόσυρση του δημιουργού. Αυτή η ποιητική πρακτική της αποχής είναι εμπειρία της δύναμης της άρνησης³⁷, ενέχει την ικανότητα να παρορμά σε μια αίσθηση εξωπραγματικότητας, όπως ορίζεται από τον ίδιο τον Mallarmé:

«Λέω: ένα λουλούδι! και, πέρα από τη λήθη όπου παραμερίζεται από τη φωνή μου κάποιο (εξωτερικό) περίβλημα, υψώνεται μουσικά, σαν κάτι διαφορετικό από τους γνωστούς κάλυκες, ίδια γλυκειά ιδέα, το απόν από όλα τα μπουκέτα (λουλούδι).

Αντίθετα προς μια λειτουργία εύκολου και αντιπροσωπευτικού (αγοραστικής αξίας) νομίσματος, όπως τον χειρίζεται καταρχήν ο όχλος, ο λόγος, πριν απ' όλα όνειρο και τραγούδι, ξαναβρίσκει στον Ποιητή, με αναγκαιότητα συστατική μιας τέχνης αφιερωμένης σε φαντασμούς, τη δυνατότητά του»³⁸.

Η ποίηση του Μελαχρινού, ελληνικά Επιφάνια της καθαρής ποίησης, βαφτισμένης «στα διαυγέστατα νάματα του καθαγιασμένου από το

Mallarmé Ιορδάνου»³⁹, δεν μεταγγίζει τη συμβολιστική αισθητική στο νεοελληνικό Παρνασσό μόνο στο επίπεδο της διάταξης του εκφραστικού υλικού, της ρυθμικής τονικότητας, της υποβλητικής δύναμης των φθογικών αξιών. Ο Mallarmé είναι οδηγός των ποιητικών βημάτων του Μελαχρινού και στη χαλαρή θεματική άρθρωση του *Απολλώνιου*. Η μυθική μετάπλαση, η ποιητική αποθέωση της μορφής του αλεξανδρινού θαυματουργού — μυσταγωγού στο μυστήριο της τέχνης που πανθεϊστικά διαχέεται στη φύση, δεν ακολουθεί στέρεο αφηγηματικό προδιάγραμμα: Δεν αναπτύσσονται επεισόδια αντίξοα, γεγονότα που η εναντιότητά τους να διεγείρει συναισθηματικές καταστάσεις, αλλά δημιουργείται ο ελληνοπρεπής μύθος της υπεραισθητής ποιητικής Μορφής, που υψώνεται με θρησκευτική μυστικοπάθεια προς τον ουρανό, όπως οι κολόνες των αρχαιοελληνικών Ιερών. Οι ελληνικές καταβολές του *Απολλώνιου* συναντούν εδώ αξιώματα εκείνου — του Mallarmé — που είχε καταδικάσει τη «μεγάλη ομηρική παρέκβαση», επειδή επίστευε ότι υπηρετεί θέματα (ηρωικές πράξεις) που εσφράγισαν την ομαδική μνήμη και ότι η παραδοσιακή αφήγηση επικαλύπτει στο έπος την ποιητική ορμή και τη μουσική κίνηση⁴⁰.

Αν όμως η αισθητική αγωνία του Mallarmé έχει υπαρξιακές συνιστώσες και φέρνει κοντά στον ίλιγγο του μηδενός, ο ποιητικός λόγος του Μελαχρινού, που θερμαίνεται επίσης στο «λυκόφως» του Αλεξανδρινισμού («πίδακος ἔξ ἱερῆς, ὀλίγη λιθάς, ἄκρον ἄωτον», υπήρξε η θαυμαστή στη λιτότητά της αντίληψη του Καλλίμαχου για την ποίηση) συμφύρει τον άνθρωπο με την ένθεη φύση, τον ενώνει με την κοσμική ψυχή.

III. 2. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΠΙΛΕΚΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ

Δε συναντούμε στον Καίσαρα Εμμανουήλ το λαϊκό σφυγμό που αντιδονεί το διαιώνιο ελληνικό πολιτισμό, αλλά η συνάντησή του με τον Απόστολο Μελαχρινό στις κοινές καλλιτεχνικές πηγές του γαλλικού συμβολισμού προσδίνει στους δύο ποιητές όψη αδελφοσύνης, — αποτελούν μια *divinitas bifrons* του νεοελληνικού ποιητικού στερεώματος — καθώς συνεκφράζουν στη μεσοπολεμική μας λογοτεχνία σε μαλλαρμεϊκούς τόνους την υποστολή των ψυχικών εξάρσεων και το πνεύμα ηττοπάθειας που χαρακτηρίζει την πικρή αυτή περίοδο της εθνικής μας ζωής⁴¹.

Έχοντας εντρυφήσει με ενδελέχεια στη Γαλλική Γραμματεία, ο Κ. Εμμανουήλ επενδύει τη λυρική του φύση με τη συμβολιστική ευαισθησία και διοχετεύει τις αισθητικές του ανησυχίες στις μεταφράσεις ποιημά-

των του Mallarmé που φιλοτέχνησε⁴². Στην ανάπλαση του γαλλικού πρωτότυπου αναφαίνονται οι στιχουργικές πτυχώσεις, οι ρυθμικοί κυματισμοί, οι λεπταίσθητοι φωσφορισμοί των εικόνων και αναβιώνουν στην εθνική μας γλώσσα η αυστηρή μαλλαρμεϊκή τεχνική, η βούληση μορφικής αποδέσμευσης από την παράδοση, η ανανεωτική υπερβατική διαφάνεια της ποιητικής γραφής, που τοποθέτησαν τον Mallarmé στο λυκαυγές της νεότερης ποιητικής δημιουργίας.

Σε κριτικό του σημείωμα για τη μετάφραση της *Ηρωδιάδας*⁴³ ο Κλ. Παράσχος επισημαίνει την αναδημιουργική ικανότητα, την αφομοιωτική δύναμη του «άθλου» του Κ. Εμμανουήλ — που «εξαγγίζει» την πράξη της μετάφρασης — ως προς τις γλωσσικές, μορφικές, υφολογικές απαιτήσεις, που η απορριπτική της άμεσης ευληπτότητας μαλλαρμεϊκή ποιητική επέβαλε στον αισθητικό ορίζοντα της εποχής της. Ο κριτικογράφος αναγνωρίζει στην ελληνική απόδοση των συντακτικών ιδιομορφιών του Mallarmé αρετές ευκρίνειας, που δεν εξασθενίζουν τη διανοητικά επεξεργασμένη μουσική ροή των πρωτότυπων στίχων, ούτε την άκαμπτη αναγλυφικότητα της εικονοπλασίας, που προέρχεται από τη μαθητεία του Mallarmé στον παρνασσισμό.

Η προσπέλαση της ίδιας αυτής μεταφραστικής προσφοράς από τον Αιμίλιο Χουρμούζιο⁴⁴, οδηγεί, μέσα από την αντιπαράθεση του σύγχρονου του ορίζοντα αισθητικής πείρας και εκείνου της εποχής του Mallarmé, στην αντίληψη της μεταβολής που επήλθε μεταξύ του τέλους του ΧΙΧου αιώνα, — που εσφράγισε η μαλλαρμεϊκή ρήξη στους ισχύοντες λογοτεχνικούς κώδικες και η ποιητική καθιέρωση νέων εκφραστικών τύπων — και της μεσοπολεμικής περιόδου του αιώνα μας. Η συνάρτηση της αισθητικής με την κοινωνική σφαίρα επιτρέπει στο σχολιαστή την ερμηνεία της παρέμβασης του Mallarmé στο σύγχρονό του λογοτεχνικό ορίζοντα και της πρότασής του για μια νέα αισθητική πείρα, διαμέσου της απελευθέρωσης της καταπιεζόμενης ατομικότητας, σε αντιπαράβολή με τα ιστορικά συμπτώματα της καταδυνάστευσης από το μηχανοποιημένο τρόπο ζωής των πρώτων δεκαετιών του ΧΧου αιώνα. Η κατανόηση της αλλαγής που σημειώνεται ανάμεσα στο παρόν του έλληνα κριτικού και στο παρελθόν του ποιητικού λόγου, του μη επίκαιρου για την εποχή της μετάφρασης πρωτογενούς νοήματός του, οδηγεί στη διαπίστωση της αμοιβαίας επενέργειας μεταξύ του λογοτεχνικού γεγονότος και των νοοτροπιών, των αισθητικών κωδίκων του καιρού του:

«'Η έλλειπτική συμπυκνωμένη φράση του αίνιγματικού ποιητή» θέτει το αισθητικό πρόβλημα της «ιδιοσυγκρασίας μιᾶς ἐποχῆς πού θρίσκει σε πόλο ἀντίθετο μέ τό δικό μας». Η ανατροπή που θέλησε να επιβάλλει στο λογικό μηχανισμό και «συνεκδοχικά στή συνάρτηση τῶν λέξεων» ο κληροδόχος του μπωντλαϊρικού συμβολισμού, «γίνεται

μέ τά ... μορφικά μέσα πού τοῦ παρέχει ἡ αἰσθητική ἀτμόσφαιρα τοῦ καιροῦ του».

Ἡ τελετουργική ἀντίληψη γιὰ τὴν ποιητική πράξη, ἡ ιεροποίηση τοῦ ποιητικοῦ λόγου, ἡ εκπνευματωμένη καθαρότητα, ἐγγεγραμμένη δυνητικά στο ποιετικό ἔργο τοῦ Mallarmé, πού κινεῖται στὴ «σφαῖρα τοῦ ἀφηρημένου» καὶ «μεταρσιώνεται στό πνεῦμα πού ἀπὴρχει», αντικατοπτρίζει ἓνα στάδιο τοῦ ευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ πού ἐστήριξε τὴν ἀπελευθερωτική λειτουργία τῆς λογοτεχνίας στο αἶτημα τῆς αἰσθητικῆς αὐτονομίας, ἀντίθετο πρὸς τὸ θετικιστικὸ πνεῦμα τοῦ μεσοπολέμου: ἡ σύγχρονη τοῦ Αἰμ. Χουρμούζιου ποίηση χαρακτηρίζεται ἀπὸ «ρεαλισμὸ στὴν προσέγγιση τοῦ κοινωνικοῦ ὕλικου», «στέρεο λόγο», «ἀδυσώπητη λογική τῆς λεκτικῆς μορφῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ αἰσθήματος»⁴⁵.

Ἡ «αἰνιγματική ἀρχιτεκτονική τοῦ μαλλαρμικοῦ στίχου» ἐξεικονίζει γιὰ «μεταφυσική συγχώνευση διαθέσεων καὶ μορφικῶν τύπων», «τό δαιμονικό θαῦμα πού μάχεται νὰ ἐπιτύχῃ ὁ Μαλλαρμέ σ' ὅλη τὴν ποίησή του»⁴⁶. Ἡ ἔλλειψη ικανοποίησης πού προξενούσε στὸν Mallarmé ἡ ρομαντική ποιητική, μεταβιβάζει γιὰ μεταφυσική πείρα· ὁ λυρικός μετατονισμός τῶν ἐρεθισμάτων τῆς αἰσθητικότητας μεταφράζει τὸ δράμα τῆς δημιουργικότητας τοῦ πνεύματος, τὴ σύγκρουση μέσα στο ποιετικό ἔργο ιδεῶν καὶ αἰσθητῶν οντοτήτων.

Ὁ ἴδιος ἐπιφανὴς εκπρόσωπος τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς παρουσιάζει καὶ τὸ ἐπόμενο μεταφραστικό τόλμημα τοῦ Κ. Εμμανουήλ⁴⁷, τοῦ οποῖου ἡ λατρεία πρὸς τὴ μουσική πληρότητα τῆς μαλλαρμεικῆς ποίησης βρῆκε ἐξίσου ἐπίμοχθη προέκταση στὴ μετάφραση εκπροσώπων τῆς πολύμορφης συμβολιστικῆς παράδοσης πού, ἢ κληροδότησαν στο δημιουργὸ τοῦ *Απογεύματος ἐνός Φαύνου* τὶς μεταφυσικὲς προβολές ἐνός πλατωνίζοντος αἰσθητισμοῦ (Ε.Α. Ροε, *Τὸ Κοράκι*), ἢ μεταμόσχευσαν στὰ ποιητικά τοὺς πλάσματα τὶς αἰσθητικὲς ἀρχές τοῦ Mallarmé ἐπιζητώντας μέσα ἀπὸ τὴν ποιητική ἀντίστιξη καὶ τὴ μουσική ἀνταύγεια τῶν λέξεων μιὰ μυστικιστικὴς υφῆς προσπέλαση στὴν οὐσία τοῦ λόγου (Ρ. Valéry, *Ὁ Νάρκισσος*).

Ὁ Αἰμίλιος Χουρμούζιος τονίζει τὴν ἀπαίτηση ἐνός εἰδους μύησης γιὰ νὰ γίνῃ καταληπτή ἡ μαλλαρμεικὴ ποίηση, πού θεωρεῖται δυσεπίλυτο αἶνιγμα ἀκόμη καὶ γιὰ ἀνάλεκτους ἀναγνώστες. Ἡ ἐλληνικὴ ἀπόδοση κατὰ τὸν κριτικό, «ἄκρον ἄωτον σμιλευμένης φράσεως καὶ ἐπιμελημένου λόγου», χωρὶς νὰ προκαλεῖ ρήγματα στὴν ἐννοιολογικὴ πλοκὴ τῶν στίχων, διατηρεῖ τὴν υποβλητικότητα τῶν ποιητικῶν ρυθμῶν καὶ τῆς μουσικῆς χροιάς τοῦ πρωτοτύπου.

Ἡ κριτικὴ παρουσίαση τῆς ἰδίας μετάφρασης ἀπὸ τὸν Τάκη Βαρβιτσιώτη⁴⁸, ποιητὴ πού θέλγεται στὴν «καθαρή ποίηση» τοῦ Mallarmé ἀναγνωρίζοντας τὴν ψυχικὴ τοῦ συγγένεια μὲ τὸν δημιουργό

της, τονίζει την υπέρτατη καλλιτεχνική απόλαυση του πρωτότυπου — που «δεν προορίζεται παρά μονάχα για μίαν εξαιρετικά περιορισμένη élite» — όπου η μουσικότητα των λεκτικών συνδυασμών, οι παλμοί της νοηματικής πυκνότητας που συνυπάρχει με την ύψιστη ποιητική καθαρότητα, οι σκιοφωτισμοί των εικόνων που διεγείρει «ή πολύτιμη ουσία της μαλλαρμικής ποίησης», έχουν εφάμιλλές τους την εκρηκτική δύναμη της «άρχέγονης παρθενικότητας», της ποίησης του Rimbaud και τη «λυρική μέθη» του Baudelaire.

Ο καθαρός λυρισμός που διατρέχει το *Απόγευμα ενός Φαύνου* καθώς και ολόκληρο το ποιητικό έργο του Mallarmé, ανάβρυσμα βαθύτατων αισθητικών δονήσεων που μεταδίδονται στον ακροατή, μουσική μετουσίωση του ποιητικού ανάπλους, βιωμένη μετάσταση του έμμετρου λόγου σε μυστικιστική γνώση, γίνεται «μέσο γιά νά έπικοινωνήσουμε μέ τήν άληθινή ζωή, μέ τό άνερεύνητο μυστήριό της καί μέ τό άνέκφραστο μεγαλείο της».

Ο Κλέων Παράσχος⁴⁹ τοποθετεί τις μείζονες δυσκολίες προς τις οποίες είχε να αντιπαλέψει ο μεταφραστής ενός τόσο μακρού ποιήματος, όπως το *Απόγευμα ενός Φαύνου*, στο λεκτικό και στο συντακτικό πεδίο:

- α) Η ελληνική ανάπλαση του μαλλαρμεικού λυρικού λόγου πρέπει να μεταφέρει την μουσική αναγωγή του, το πλαστικό βάρος των λέξεων, τις συνδηλώσεις ψυχικών γεγονότων που μπορεί να τις χρωματίζουν, την ηχοποιητική διαπλοκή τους που αναδημιουργεί την «καθολική Λέξη» από τη συναρμογή «επάλληλων λέξεων».⁵⁰
- β) Η δυσχέρεια απόδοσης του μαλλαρμεικού διανοητικού λυρισμού «λειτουργίας του πνεύματος, τόσο σύνθετης», επιτείνεται από την ανατροπή των κλασικών συντακτικών σχημάτων, τη μεταλλαγή της μονότροπης λογικής σειράς στην πρόταση για χάρη του πρωτόρμητου εσωτερικού γεγονότος που υποκαθιστά την προκαθορισμένη λεκτική ταξινόμηση. Υποσημαίνεται έτσι η καταδίκη των λογοκρατικών βεβαιοτήτων, η βούληση χειραφέτησης του λόγου από γλωσσικούς πειθαναγκασμούς και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις μορφοποιεί σε εικόνες που μεταβιβάζονται άμεσα στον ακροατή, τη μουσική ροή του ποιητικού λόγου.

Ο Ν. Γ. Πεντζίκης στο δοκίμιό του *Γιά τό Mallarmé*⁵¹ ερμηνεύει το όραμα της μαλλαρμεικής ποίησης, τη συμβολιστική ανάβαση στο ύπατο Κάλλος, σαν παραίτηση από τη βιωμένη ύπαρξη, σαν μυστικιστική, βυζαντινή ευλαβική άρνηση — δίχως υπερβατικό ή θεολογικό υπόβαθρο — της εγκόσμιας πραγματικότητας που αποζητά την απελευθέρωση της γνήσιας καλλιτεχνικής υπόστασης του Mallarmé: «... ενώ παραμένει (ο Mallarmé) άπιστος στήν πέραν του τάφου ζωή καί έξετάζει τά ανθρώπινα έξω από τά δόγματα τής θρησκείας...».

Η επισταμένη εσωτερική ανάλυση όλων των πτυχών και αναδιπλώσε-

ων του εγώ, φτάνοντας σε καθαρότητα, «δεν αφίσταται πολύ από τους οραματισμούς των μυστικών»⁵². «εργάστηκε, στη δύσκολη θέση όπου χωρίζουν τά της ζωής από τό πνεῦμα...ἀκριβώς ὅπως ἐκείνες οἱ κατὰ φλογόμενες ὑπάρξεις ἀπὸ πνεῦμα στὸ Βυζάντιο, πού ἡ λατρεία τοῦ Χριστοῦ Θεοῦ Λόγου, τίς ἔκανε ν' ἀρνιοῦνται τῇ ζωῇ...»⁵³.

Ο ἔρρυθμος μαλλαρμεϊκὸς λόγος, ἡ ἐνστιχη καλλιέργεια αισθητικῶν αξιῶν που ἀντιδιαστέλλονται ἀπὸ κλασσικὲς τάσεις, κορυφώνονται ὡς ποιητικὸς μυστικισμὸς, ομόλογος γνήσιου θρησκευτικοῦ βιώματος, ὡς ὄραμα τῆς ἀνώσης τοῦ Εἰγὼ πρὸς τὸ Ἰδεατὸ Κάλλος. Στὸ μύχιο βάθος ἡ δημιουργικότητα τοῦ ποιητῆ δονεῖται ὅπως μέσα στους κόλπους τῆς θρησκευτικῆς πίστες, ἡ ψυχὴ των μαρτύρων ἀπὸ τὴν ἱερότητα τοῦ Ωραίου; γιὰ τὸν Ν. Γ. Πεντζίκη τὸ οὐσιαστικὸ νόημα τοῦ «κοσμῆματος, ἔργου τοῦ Μαλλαρμέ» ἐγγράφεται σ' ἓνα ἱστορικὸ χρόνο, μεταφυτεύεται ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ χώρο, ἐκπηγάζει ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη κοινότητα ὡς ἠθικοπνευματικὴ υπερπροσωπικὴ ἐπίτευξη καὶ πολιτισμικὴ πραγμάτωση:

«Τοῦτο τό ἀποτέλεσμα ἑνὸς ἐρμητικοῦ κλεισίματος, ..., ὅπου τό ἄτομο οὐσιαστικά παραδίδει ὅλα τά ἐξωτερικά τοῦ ὅχυρά, ..., ἐπιμένοντας στῇ λατρεία τοῦ λόγου, ...προϋποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ μιὰ καλλιέργεια εἰδική, ἓνα περιβάλλον πού χωρὶς αὐτὰ παραμένει ἀκατανόητο ὅπως οἱ μαρτυρικὲς τῶν μαρτύρων μαρτυρίες μὲ τό σταυρό, πού ἀξιώθηκαν τῆς δωρεᾶς τῆς θείας χάριτος στ' ἀνθρώπινό τους σῶμα ἐν ζωῇ, προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν, πού ἐξέθρεψαν καὶ διατήρησαν τέτοιες παραιτήσεις ἀπὸ τά τοῦ βίου, ἐν τῷ βίῳ καὶ γιὰ τῇ ζωῇ»⁵⁴.

Ρεῦμα βαθειᾶς θρησκευτικῆς ευαισθησίας διαπερνᾷ τὴν ἀνάλυση αὐτῆς τῆς ποιητικῆς τοῦ Mallarmé, ἱεουργοῦ τοῦ κάλλους, ὕψιστη ἐκφραση τῆς περιπαθοῦς ἀνάβασης τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἰδεῶδες. Ἡ ποιητικὴ συνειδηση ἀναλώνεται στὴν ἐξαψη τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, προσφέρει στους ἀκροατὲς τῆς μουσικῆ πληρότητα τελετουργίας, λατρευτικῶν τύπων που τους ἐπιτρέπουν νὰ κοινωνοῦν στὴν ἴδια υπερκόσμια πνευματικότητα, σαν κατόρθωμα συνόλου, σαν καθολικὴ ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, σαν πανανθρώπινη μοίρα:

(Ο Mallarmé) «εργάστηκε διδάσκοντας...σωστὴ ἀνάγνωση, πού φανερώνει ὅτι ἡ οὐσία τοῦ μυστηρίου εἶναι...στοὺς τύπους, πού ὅπως στῇ θρησκείᾳ καλύπτουν μὲ μυστήριον ὅ,τι παραμένει Ἅγιον καὶ Ἱερό εἰς τὸν Αἰῶνα· ἐργάστηκε...μὲ τὸν γεμάτον εὐλάβειαν ζῆλον τοῦ ἱερέα...»⁵⁵.

Ἡ φοβία των ἀνακοπῶν τῆς δημιουργικῆς ζωτικότητας, τὸ φάσμα τῆς στειρότητας, ὁ ἱλιγγος τῆς ἀδυναμίας μπροστὰ στὴ λευκὴ σελίδα, ἡ ἀπειλή τῆς ἀνικανότητας καὶ τῆς ἐλλείψεως πνοῆς, αὐτοὶ οἱ μεζόντες χαρακτηρισμοὶ τῆς ποιητικῆς γενετικῆς τοῦ Mallarmé γίνονται γιὰ τὸν θεσσα-

λονικέα λόγιο αντικείμενο ποιητικού στοχασμού, διανοητικού λυρισμού, εγκεφαλικής ποιητικής έμπνευσης. Η ποιητική πράξη, με τη δύναμη της πίστης στον καλλιτεχνικό ασκητισμό, το «ένεργεια» πνευματικό έργο απαιτεί τη μέθεξη στη λατρεία του ωραίου. Ο ποιητής, ιεροφάντης του κάλλους, συναντά πέρα από το συμπτωματικό χαρακτήρα της γήινης εμπειρίας, τον ποιητικό τόπο της σιωπής, όπου ωραίο και θάνατος ταυτίζονται, όπου η ποιητική ομορφιά είναι ταυτόχρονα θεότητα και θρησκεία, και η είσοδος στο χώρο της καθαρής ποίησης, απαρχή μοναστικής ζωής που φλογίζεται από την πείρα του Ωραίου και Ιερού.

Η διερεύνηση προβλημάτων που θέτει το λατινικό επίρρημα, — όνομα του ήρωα και τίτλος του έργου — «Igitur», οδηγεί τον Ν. Γ. Πεντζίκη στην επισήμανση ιδεαλιστικών καταβολών (όπως κορυφώνονται στην εγγεληνή φιλοσοφία) και αισθητικών προεκτάσεων των μουσικών νεοτερισμών του Wagner που βρίσκουν τη σύνθεσή τους ως «μυστικιστική» επικοινωνία Λόγου και Τέχνης στο έργο του Mallarmé. Η αισθητική ηδονή της πλοκής των στίχων, η αρμονική ροή των ηχητικών κυματισμών επενδύουν, στο κριτικό βλέμμα του σχολιαστή, ένα χείμαρρο «ιδεαλιστικών απόψεων»⁵⁶, όπως, ενδεικτικά αναφέρομε, ο δεισιμόδωτος υποκειμένου / αντικειμένου, ιδεώδους / πραγματικότητας, σώματος / πνεύματος, η αντήχηση αμλετικών τόνων, οι μυστικιστικές τάσεις, οι απόδοχοι μεσαιωνικών παραδοσιακών αφηγήσεων (Βίοι Αγίων) ή αρχαίων μύθων (Προμηθέας).

Το ίδιο έργο οροθετεί μια απορριπτική αντιπαράθεση προς τις ιδεολογικές αξίες του Διαφωτισμού, ενώ η έξαρση του ρομαντικού πνεύματος, του οποίου οι προεκτάσεις διαγράφονται στέρεα δεμένες με την εσωτερική δύναμη του ποιητικού ύφους του Mallarmé, παραπέμπει στους δασκάλους της πνευματικής του πορείας Baudelaire και Poe, στον οποίων τις ποιητικές αντιλήψεις επέθεσε τη σφραγίδα της καλλιτεχνικής του ιδιοσυγκρασίας.

Το πάθος της τελειότητας του λόγου, συστατικό γνώρισμα της μαλαρμεϊκής γραφής, αισθητικό πρότυπο και ηθική δοκιμασία, δεν είναι μαρτυρία της ψυχοσύνθεσης μιας ατομικότητας· το έργο του προδρόμου της νεότερης ποίησης και λειτουργού του συμβολισμού, εγγράφεται από τον κριτικό του στην ιστορική εικονογράφηση μιας εποχής του γαλλικού πνεύματος, στο οποίο «μέ μιά καθαρότητα ματιάς που παρόμοια γνώρισε μονάχα ή άρχαία Έλλάδα τον καιρό της γένεσης της τραγωδίας, εκφράζεται...μοναδική καθολική έννοια στην γυμνή διατύπωση... των τραγικών αγώνων της ανθρωπίνης σκέψης»⁵⁷.

Η παράλληλη μελέτη του έργου του James Joyce και έργων του G. Flaubert (*L' Education sentimentale, Salammbô, Bouvard et Pécuchet*) οδηγεί τον Ν. Γ. Πεντζίκη στη διαπίστωση ότι στο γάλλο συγγραφέα «υπάρχει...το πραγματικό επίπεδο της εξέλιξης μιας ολόκληρης (ομό-

λογης του ατόμου) κοινωνίας», και το αίτημα αποχής από κανόνες ανέκκλητους με διαστάσεις οικουμενικότητας, καθολικά γνωσιολογικά κριτήρια που να στηρίζονται σε ορθολογικές βεβαιότητες ή αντικειμενικά δεδομένα των αισθήσεων. Το ποιητικό μήνυμα του Mallarmé είναι «αυτή ακριβώς η αντίληψη της σχετικότητας» η αναγωγή του πνεύματος μας στην αλήθεια ότι «τό ώραϊο...δέν καλύπτει καμιάν αλήθεια, καμιά γνώση σταθερή, πού νά μήν τήν καταστρέφει ή ἀμφιβολία» και στην αυτοσυνειδησία του μέσα στον πλούτο μορφών και τρόπων του πολιτισμικού γίνεσθαι⁵⁸.

Στις 15 Δεκεμβρίου του 1948 ο Καίσαρ Εμμανουήλ δημοσίευσε στην *Ποιητική Τέχνη*⁵⁹ τον τρίτο μεταφραστικό του αγώνα με τα μαλλαρμεικά κείμενα, συμβολή στην πεντηκοστή επέτειο του θανάτου του Mallarmé: Απέδωσε στα ελληνικά τη θαυμαστής πυκνότητας λυρική πρόζα του μεταφυσικού δράματος *Ignit*, προτάσσοντας μια περιεκτική αισθητική ανάλυση και συνοπτική φιλολογική παρουσίαση του μυθικού αφηγήματος.

Στο σκηνικό αυτό ποίημα η ερμηνευτική απόπειρα του μεταφραστή διεισδύει στην αναδίπλωση της ποιητικής σκέψης του Mallarmé, συλλαμβάνει τους πνευματικούς παλμούς του αμλετικού ήρωα, και τις εξαίλωτικές μαρμαρυγές της ατομικότητας που αυτοστοχάζεται και ενδοθεωρείται: Η βουλητική ενέργεια εξουδετερώνει το τυχαίο· η αλαζονική αυτοπεποίθηση, η νεανική έπαρση του μοιραίου ήρωα είναι αντιφέγγισμα του «δράματος της πνευματικής αυτοκατάκτησης», της σχισμής πού έβλωσε ή ποιητική συνείδηση γιά νά καταλήξει όχι στην αδυναμία δημιουργίας, στο Μηδέν, αλλά στη θριαμβική ανέλιξη του δημιουργού καί θεωρού του καλλιτεχνήματος πρός τό 'Απόλυτο.

Στο ίδιο περιοδικό, την 1η Απριλίου της επόμενης χρονιάς ο Τάσος Γιανναράς αφιερώνει μελέτημα στο μεταφραστικό έργο του Κ. Εμμανουήλ, που εχάρισε στη νεοελληνική γραμματεία τη βαθεία του οικείωση με την «μυστική» ενόραση του Σύμπαντος, με το πηγαίο ανάβλημα της μουσικής γλώσσας στο στίχο και τις δοκιμασίες της απόλυτης στην καθαρότητά της ποιητικής έκφρασης που επιζήτησαν οι συμβολιστές⁶⁰.

Αποτιμώντας την τολμηρότητα της μεταφραστικής προσπάθειας του Κ. Εμμανουήλ, το ηθικό σφρίγος της πάλης του «μέ ό,τι πιό ούσιαστικό καί πιό συμπυκνωμένο έχει νά παρουσιάσει ή νεώτερη εύρωπαϊκή ποίηση»⁶¹ η κριτική οξυδέρκεια του Τάσου Γιανναρά ευαισθητοποιείται στην εσωτερική μουσική της *Ηρωδιάδας* υφασμένη με φανερές και δυνητικές συνηχήσεις και παρηχήσεις, που δημιουργούν φωνητικό — σημασιολογικές ενότητες με τους συνδυασμούς και την επανάληψη φωνημάτων⁶²· ο κριτικός σημειώνει επίσης τη δύναμη της φεγγοβολής που εκπέμπει η απόλυτη ιδανικότητα της ποιητικής της ουσίας.

Στο *Απόγευμα ενός φαύνου* η ακτινοβολία των ηχητικών συστοιχιών

και η λεκτική πλαστικότητα, που μαρτυρεί τη συνέχιση του παρνασσιακού πειρασμού ενός στίχου — κοσμήματος, υψώνονται σε έκπαγλες παρουσίες μεταφυσικών αξιών, μεταλλάσσονται σε μεταποιητικό ιερό όραμα αμείνων εκπνευματωμένων οντοτήτων. Η εσωτερική ανέλιξη της μαλλαρμεικής ποιητικής σ' αυτό το αλεξανδρινής έμπνευσης ποίημα, από τα έξοχα «λυρικά ύδατογραφήματά του», υποδηλώνει την απεξάρτηση του ποιητή από τους στείρους κανόνες της παρνασσιακής απάθειας και την ανάπτυξη του αυτόνομου λυρικού του πνεύματος.

«Τό πυκνό συμβολικό φῶς», σημειώνει ο μελετητής των τριών αυτών ελληνικών μεταφράσεων του Mallarmé, διερευνώντας την υφή της πρόσληψης από τον μεταφραστή του ποιητικού προσώπου που εκφράζεται στο έργο του ξένου καλλιτέχνη, «διασπᾶται σέ τόσα χρώματα καί τόσες άντανακλάσεις ὅσα εἶναι τά πρίσματα πού προσπαθοῦν κάθε φορά νά τό ἀναλύσουν»⁶³. Τονίζεται έτσι η υποκειμενική διάσταση, ατομική πνευματική εκδοχή, η ψυχολογική ιδιοσυστασία του μεταφραστή που «συλλαμβάνει τίς μορφές πού άντιστοιχοῦν περισσότερο στήν ψυχική καί πνευματική του μορφολογία»⁶⁴.

Η ποιητική πρόζα του *Υγκιτουρ*, «παράδοξο φαινόμενο ιλίγγου καί ίσορροπίας πού άκτινοβολεί τήν έκπληξη»⁶⁵, αποκαλύπτει το απόσταγμα των βαθύτερων υφολογικών αναζητήσεων του γάλλου ποιητή, τους προσωπικούς τόνους των αισθητικών του επιτευγμάτων, που συνεκφράζουν τις απαιτήσεις της ίδιας της καλλιτεχνικής συνείδησης του μεταφραστή.

Η κριτική παρουσίαση του Κ. Γιανναρά εστιάζεται στα προβλήματα που γεννά η δραστικότητα μιας σύνταξης που συνθλίβει μορφές γλωσσικές, συλλογικές δομές εξαντλημένες από την πολυκαιρινή τους χρήση και την εκχυδαϊστική τους εξέλιξη, μεταρσιώνει σε κρυστάλλινη καθαρότητα την γλώσσα του όχλου⁶⁶ και απομακρύνεται από κάθε κλασικίζουσα κύρωση, με την κατάκτηση ενός απaráμιλλου ποιητικού κλίματος που ταυτίζεται με «τό πιό γυμνό, πιό έλαφρό, πιό άντιρρητορικό ύφος που έπλασε (γάλλος) ποιητής»⁶⁷.

Ο αναπροσανατολισμός του ευρωπαϊκού λυρισμού που χαράζει στα κείμενα του Mallarmé υπηρετήθηκε από τον Κ. Εμμανουήλ με την υψηλή του συνείδηση κλασσικού φιλόλογου, με γλωσσολογική ενδελέχεια στην εξέταση των λεκτικών ερμηνειών και στέρεο επιστημονικό οπλισμό στη γραμματική, συντακτική, υφολογική κατανόηση⁶⁸.

IV. 1. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΠΤΥΧΩΝ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Η δημοσίευση με την φιλολογική επιμέλεια του κορυφαίου ειδικού του έργου του Mallarmé, Henri Mondor, γραμμάτων του δασκάλου του συμ-

βολισμού σε επιφανείς εκπροσώπους της σύγχρονης του λογοτεχνικής ζωής — Paul Verlaine, Paul Valéry, Paul Adam, André Gide, Jean Moréas...⁶⁹ στα οποία αποθησαυρίστηκαν οι αισθητικές του πεποιθήσεις, η θρησκευτική του αντίληψη της ποιητικής καθαρότητας που αποκρυσταλλώνεται και σαν ηθική τελείωση, η φιλολογική του συνείδηση για τη βασανιστική επεξεργασία της μορφής, είναι το έναυσμα του άρθρου που αφιερώνει ο Σωτήρης Σκίπης στον *Στέφανο Μαλλαρμέ* στην *Καθημερινή* της 17ης Οκτωβρίου 1948.

Αρθρώνοντας τον προσωπικό του κριτικό λόγο στην αναγνωστική προσέγγιση της προαναφερθείσας έκδοσης από τον Francis de Miomandre στην *Επιθεώρηση ανθρώπων και κόσμων*⁷⁰, ο πολυγραφότατος ποιητής με έκδηλες τις συμβολιστικές επιδράσεις του έργου του Mallarmé, αποδίδει την μαγική αχλύ της μαλλαρμεϊκής ποίησης στην υποβλητική ενορχήστρωση του λυρικού στίχου, των ρυθμικών του ενοτήτων, των ηχητικών του δομών, της μελωδικής του τονικότητας, γνωρισμάτων συμφυών στη λογοτεχνική του «αυτοσημία», για να μεταφέρομε από το φιλοσοφικό πεδίο την ευτυχή έκφραση που συναντούμε στον τρίτο τόμο των *Αφορισμών και διαλογισμών* του Κων. Τσάτσου.

Η ονειρώδης, φυγόκοσμη σύσταση της μαλλαρμεϊκής ποίησης συμπυκνώνει λάμψεις μυστικισμού, είναι παραβλητή προς την καλλιτεχνική προσφορά της ύστερης περιόδου του σολωμικού έργου (*Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*), όπου η αποσπασματική μορφή ποιητικής γραφής προσλαμβάνει τη σημασία άρνησης της στατικής διανοητικότητας που εγκλωβίζει και αιχμαλωτίζει την ποιητική ορμή.

Η προνομιούχα σχέση που ο σχολαστικά επεξεργασμένος μαλλαρμεϊκός λόγος καθιδρύει με το μεταφυσικό επίπεδο κάνει τον ποιητή «βουτηχτή στις βαθιές θάλασσες των θεωριών του Πλωτίνου». Οι κορυφαίες αποδόσεις της μεγάλης αυτής, μοναδικής στην ουσία της, ποιητικής φωνής, συγκλίνουν προς την κοινή εστία του αισθητικού μυστικισμού του E. A. Poe, προς την κατάδυση στο μεταφυσικό βάθος της ποίησης του Ch. Baudelaire. Το ποιητικό εγχείρημα, η καλλιτεχνική ομολογία πίστης αυτών των αδελφών πνευμάτων, κι αν δεν έχει άμεση πρόσβαση στα νεοπλατωνικά κείμενα, εγγράφεται σ' ένα πλέγμα έμμεσης μορφής σχέσεων με τη διαμεσολάβηση της τευτονικής ρομαντικής μεταφυσικής. Οι ανταύγειες των θεωρητικών ενατενίσεων της δημιουργούν ένα είδος «μαγικής καλύπτρας» της ζώσας ποίησης των τριών αυτών πορθμένων των εθνικών και γλωσσικών συνόρων της λογοτεχνικής δημιουργίας, που πέρα από πολιτισμικές και άλλες ιδιαιτερότητες σφυρηλάτησαν το μοναδικό σε εύρος και ένταση νεοτερισμό της ριζικής μεταστροφής της μεταρομαντικής ποίησης⁷¹.

Ποιητής, συγγραφέας λογοτεχνικών επιφυλλίδων, ο Γ. Σταυρόπουλος διαχέτευσε στις μεταφράσεις του συμβολιστικών ποιημάτων — των

Baudelaire, Verlaine κ.α. — τους προσωπικούς τόνους των καλλιτεχνικών του αναζητήσεων και άντλησε απ' αυτές αρχές αισθητικής αγωγής. Στη θετικού γραμματολογικού ενδιαφέροντος μελέτη του «Ένας αιώνας Γαλλικής Ποίησης»⁷² προβαίνει σε ιστορική τοποθέτηση και αισθητική ερμηνεία των αρχών ποιητικής που αποτέλεσαν τον συνεκτικό ιστό του πολυώνυμου συμβολιστικού αστερισμού, επισημαίνοντας την καθοριστικής βαρύτητας παρουσία της φυσιογνωμίας του Baudelaire στο νεοτερικό ποιητικό χώρο. Ο Mallarmé συμπορεύεται μαζί του στο γόνιμο και απαιτητικό δρόμο της ποιητικής τέχνης του Ροε και στη λογοτεχνική αλυσίδα των τριών αυτών μορφών οι μνήμες, οι αναλογίες και οι συναφείς εικόνες επικαλύπτουν το αρχέτυπο ενός ποιητικού πλατωνισμού, μιας σύμβολιστικής πείρας στην πράξη της λογοτεχνικής δημιουργίας.

Στη «σκηνή» της μαλλαρμεϊκής γραφής το συμβολιστικό πνεύμα, με τη διφυή πατρότητα του Ροε και του Baudelaire, εκφράζεται με τις ηχητικές αρμονίες μιας ακαθόριστης μουσικότητας, τις φρικιάσεις μιας φθίνουσας μελωδικότητας και την παράδοση σύζευξή τους με μια πλατωνίζουσα παράδοση. Βιώνεται έτσι η υποκατάσταση της διαύγειας του εγώ, που στοχάζεται τη γλώσσα ως σημειοδότηση της παράστασης και της απήχησης του κόσμου στην εσωτερικότητά του, από το αίσθημα του μυστηρίου και τη μεταφυσική ανησυχία.

Το συμβολιστικό απόλυτο καταφεύγει στην αδιαφάνεια της λεκτικής αρχιτεκτονικής του ποιήματος, στην λεπταίσθητη υφή των ιδιωμάτων, των αντικατοπτρισμών των λέξεων, της συντακτικής αποδιάρθρωσης που ωθεί τα ποιητικά όρια του λόγου, προς το κενό της απουσίας, προς την πολλαπλότητα των ερμηνευτικών διασταυρώσεων⁷³.

Ο Mallarmé στο θεμελιακό στοχασμό του για την ουσία του ποιητικού λόγου μεταφράζει αισθητικές αντιλήψεις, αποκρυσταλλώνει αρχές που εμπνέονται από την βαθειά κρίση του λόγου, και την αμφισβήτηση του θετικιστικού δογματισμού· αμβλύνεται έτσι η προσωπική μαρτυρία της ρωγμής που διατρέχει την ύπαρξη του δημιουργού και διαχύνεται στις πολιτικές πικρίες και απαγορευσεις μιας γενιάς, στην κόπωση της εποχής του από την κοινωνικοϊστορική πραγματικότητα στη διπλή ακύρωση του ρομαντικού συναισθηματικού ξεχειλίσματος και του παρνασσιακού πειρασμού ενός αισθητικού φορμαλισμού.

Η μαλλαρμεϊκή αίσθηση της ρυθμικότητας των μουσικών συζυγιών των λέξεων αναβιώνει στο έργο του Jean Moréas που βυθίζει τις ρίζες του στη μπωντλαϊρική μεταφορά στο ποιητικό συμβολιστικό χώρο των πλατωνικών ανταποκρίσεων μεταξύ αισθητού και υπεραισθητού σύμπαντος. Η σύντονη χρήση συμβόλων και μουσικής δραστικότητας που απηχεί στην ολότητα του ποιήματος, συμπυκνώνει αισθητικές αρχές των αναγεννητών της ποίησης στο δεύτερο ήμισυ του ΧΙΧου αιώνα. Το καθοδηγητικό φως του Mallarmé λαμπυρίζει ακόμη και στις *Στροφές* που σημα-

τοδοτούν την καίρια καμπή της ποιητικής πορείας του Moréas προς τις ζωντανές πηγές, προς τη λυρική πνοή του αρχαιοελληνικού λόγου⁷⁴. Το λυρικό βάθος των μουσικών τόνων των *Στροφών* — κορωνίδα και απόσταγμα της ποιητικής τέχνης που ο Moréas αναβάφτισε στα ζώπυρα της αρχαίας ελληνικής πλαστικότητας — αναδίνει ακόμη την ονειρική αχλύ της μαλλαρμεϊκής λογοτεχνίας ως ηχητικής τελειότητας, ως αέναης δυσκολίας, ως μορφικής αυστηρότητας, ως «γοητείας των αινιγματικών εκφράσεων»⁷⁵.

Επιστέγασμα της αισθητικής και της ποιητικής διαδοχής του Mallarmé, το έργο του Paul Valéry προβάλλει στην ευαισθησία του αναγνώστη / ακροατή διανοητικούς μηχανισμούς, — την αληθινή πνευματική γυμναστική — που με απολλώνια δεξιοτεχνία υπερβαίνουν τα εννοιολογικά όρια του πεζού λόγου· η μέθη της μαγείας της ποιητικής του όρασης αποκαθιστά το λόγο στην πρωτογενή ιερή λειτουργία του· οι λέξεις — εικόνες και σημαίνουν και σαγηνεύουν· η άγρυπνη συνειδηση του ποιητή του *Θαλασσινού κοιμητηρίου* «δέν έγκαταλείπει ποτέ τήν αγαπητή μέθοδο του δασκάλου του, τή γοητεία του μυστηρίου», αλλά με ευλαβική εμμονή στην αισθητική κατεύθυνση του γλωσσολογικού μόχθου του Mallarmé «άπλώθηκε πολύ περισσότερο...καί εισέδυσσε βαθύτερα σ' ό,τι τόν άπασχόλησε»⁷⁶.

Από τις κορυφαίες μορφές νεοελλήνων κλασικών φιλολόγων, που συνύφανε τη συστηματική μελέτη της αρχαίας διανόησης (Πλάτων — Αριστοτέλης) με την προαγωγή της εκπαιδευτικής ζωής του τόπου, ο Κ. Δ. Γεωργούλης προβαίνει, με τη βαθειά επιστημονική του κατάρτιση στη νεότερη φιλοσοφία, στην αξιολόγηση της προσφοράς του συμβολισμού στην εξελικτική πορεία της ευρωπαϊκής ποίησης⁷⁷.

Υιοθετώντας γλωσσολογική αφετηρία για τη φιλοσοφική θεμελίωση της διερεύνησης των αισθητικών και πνευματικών αξιών του ποιητικού συμβολισμού⁷⁸, ορίζει τη δίσσημη λειτουργία του λεκτικού συμβόλου:

α) Αυτό ως φωνητικό σημείο, στο επίπεδο της άμεσης γλωσσικής έκφρασης, ασκεί μια πρωτογενή λειτουργία που ανταποκρίνεται στις πρακτικές ανάγκες της καθημερινής επικοινωνίας, μορφοποιεί γλωσσολογικά την αισθητή πραγματικότητα· είναι υπόβαθρο μεταβίβασης γνώσης ή σκέψης που πραγματώνεται δια μέσου συμβατικών, προκαθορισμένων, προτυποποιημένων εκφραστικών τρόπων.

β) Στο δευτερογενές πεδίο της λογοτεχνικής έκφρασης, της απόδοσης της ουσίας του καλλιτεχνικού οράματος που δημιουργείται μέσα στην ποιητική πράξη, ως γλωσσική επίνοια, ως υπέρβαση γραμματικών δυνατοτήτων και λεξικολογικών οριοθετήσεων, και γίνεται λυρική ανθοφορία, ομοούσια με τη γλωσσική πείρα, καθιδρύεται διακαλλιτεχνική ανταπόκριση, αμοιβαία έλξη μεταξύ μουσικής και λογοτεχνίας. Η ποιητική συμβίωση της ηχητικής εικόνας, της συγκεκριμένης φωνητικής εκ-

φραστικότητας, των προσωδιακών χαρακτήρων, των μελωδικών στοιχείων που ανήκουν στην περιοχή της αισθητικότητας με το σημασιολογικό πλούτο του φωνολογικού υλικού υποβάλλει στον αναγνώστη / ακροατή την αμεσότητα συγκινησιακών καταστάσεων, και ο αισθητικός — κριτικός παραθέτει εδώ τον μαλλαρμεικό ορισμό του ποιητικού συμβόλου που περικλείει ιδιαίτερη αισθητική αξία⁷⁹ και δίνει υπόσταση πνευματικής πραγματικότητας στην περατή αισθητότητα. Η μουσική ευαισθητοποίηση του ποιητικού σημείου, η έκφραση της ταυτότητας του ποιητικού γεγονότος ως καθαρής φωνητικής μορφής «άπηχέι τόν δημιουργικό ρυθμό μέ τόν όποιον έκδηλώνει τό πνεῦμα τήν δραστηριότητά του». Η αντιστοιχισμοκρατική λειτουργικότητα του ποιητικού συμβόλου... «κάνει νά άντηχεί μέσα στήν ψυχή μας ό δημιουργικός ρυθμός εκείνων τών δυνάμεων οί όποϊες άποτελοῦν τίς πρώτες ρίζες τῆς ύπάρξεως».

Έτσι νοημένος ο ποιητικός λόγος λειτουργεί ως σύμβολο αποκαλυπτικό της οντολογικής ουσίας. Μας δίνει την ενόραση του «είδους» των όντων, όπως έλεγε ο Πλάτωνας...⁸⁰.

Η αλληλοπεριχώρηση των μουσικών δυνατοτήτων και της πολυσήμαντης εκφραστικής υποβλητικότητας — αληθινή ηρακλείτεια «παλίντροπος άρμονία» — των μελωδικών σχέσεων και του εννοιολογικού περιεχομένου κάνει το ποιητικό ενέργημα αλχημική μαγεία. Το τετράστιχο που ο Mallarmé αφιέρωσε στον Alidor Delzant μετουσιώνει ποιητικά το συνηθισμένο νόημα του ρήματος «délier»⁸¹ και το υψώνει στο επίπεδο φωτοφόρου συμβόλου της ανθρώπινης πνευματικότητας, ομόλογου μαγικής επωδής.

Το θάμβος της άσπιλης ποίησης — ευλαβικό μέλημα των συμβολιστών — που ανάγεται στην απόλυτη μόνωση από αισθηματική θέλγητρα και αφηρημένα διανοήματα, «άναπαλλοτρίωτο χάρισμα...πού μās κληροδότησε ή θρησκεία του άδολου λυρισμού»⁸², μεταπλάθει τις ένυλες μορφές της φυσικής πραγματικότητας σε Ιδέες που πραγματώνουν την επίτευξη της ανθρώπινης δυαδικότητας, που επαμφοτερίζει μεταξύ της νομοτέλειας του φυσικού κόσμου και της πνευματικής ελευθερίας: η τεολογική προοπτική του ποιητικού έργου αναδεικνύεται στο βλέμμα της κριτικής του Κ. Γεωργούλη, τόσο με την αρμονική συνταξιοθέτηση των επιμέρους στοιχείων στα οποία απηχεί το σύνολό του, όσο και με τη συμβολική ενότητα των αισθησιακών, φαντασιακών, νοητικών λειτουργιών της υποκειμενικής συνείδησης;

«Η φανατική τους προσήλωση στήν καθαρότητα του ποιητικού βιώματος τούς φέρνει πλησίον προς τή θεώρηση τών αισθητικών φαινομένων, όπως τήν είχε εισηγηθεί ό Γερμανός φιλόσοφος Kant... Όπως ό Kant διδάσκει ότι ή δημιουργική δραστηριότητα του πνεύματος δίνει νόημα στίς αισθησιακές μορφές, κατά τόν ίδιο τρόπο

πο ή σχολή των συμβολιστών χρησιμοποιεί τό συμβολικό νόημα για να δωρίσει αισθητική αξία στην ύλική αντικειμενικότητα»⁸³.

Σε μια ιστορική ανασκόπηση του φαινομένου της καθαρής ποίησης ο Κ. Γεωργούλης βλέπει να εκπορεύονται από τα ύψη της οι ποιητικές διαδρομές του κλασικόμορφου Paul Valéry, του γεωμέτρη, ζητητή διανοητικών λεπταισθησιών, του μορφολάτρη E. M. Rilke, θηρευτή του αγνού λυρικού τόνου των μουσικών αξιών της γλώσσας ως αποκάλυψης της εσωτερικής όρασης του υπερκόσμιου, του βάρδου μιας πνευματοκρατικής, μεσσιανικής, αντιθετικιστικής σύλληψης για την τέχνη, Stefan George⁸⁴: το αισθητικό ιδεώδες των τριών έξοχων μορφών της νεότερης ευρωπαϊκής ποίησης ενσαρκώνει την πνοή και το φως του μαλλαρμεικού συμβολισμού που στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας έγινε φορέας ενός ποιητικού μηνύματος, με αφετηρία την μπωντλαϊρική εγκατάβωση στην κόλαση, αντίθετου προς τις επίφοβες παρουσίες του σύγχρονου τεχνοκρατικού κόσμου· αν ο ποιητικός τόπος του γενάρχη του συμβολισμού υπήρξε ο ερεβώδης κόσμος του Κακού, «η κατάβαση στον Άδη είναι επαγγελία για μια Ανάληψη στους ουρανόους»⁸⁵, και στην οντολογική αυτή πείρα των επιγόνων του κινήματος του συμβολισμού συνηχούν οι αφοριστικές φωνές του Goethe και του Ηράκλειτου: ο δρόμος της καθόδου γίνεται χάρη στην καλλιτεχνική ομορφιά κλίμακα ανάβασης του ουρανοπόρου ποιητή.

IV. 2. ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΨΥΧΟΚΡΙΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Εξέχουσα φυσιογνωμία της νεοελληνικής κριτικής, ο Τίμος Μαλάνος παραβάλλει την σπερματική δυναμικότητα μίας πολλαπλότητας αναγνώσεων που περικλείεται στα μαλλαρμεικά ποιήματα, προς την ερωτική σχέση⁸⁶: η διαισθητική ανάγνωση, που ανοίγει στο βάθος της στοχαζόμενης συνειδησης του αναγνώστη ένα κόσμο σκέψεων, αισθημάτων, εικόνων, η μέθεξη στο πνευματικό γεγονός της ποιητικής ανθοβολής μέσα από την αισθητική απόλαυση γίνεται ομολογή των λεπταίσθητων ερωτικών «άποκρυσταλλώσεων», που εξιδανικεύουν το αγαπημένο πρόσωπο και πλαστοουργούν το ίνδαλμά τους με την προβολή εικόνων τελειότητας, γεννημάτων ερωτικού πάθους⁸⁷.

Έναυσμα του κριτικού του σημειώματος είναι τα μεθοδολογικά διδάγματα που αποκομίζει ο μελετητής της λογοτεχνίας από την ψυχοκριτική προσπέλαση του κειμένου, χρήσιμο εργαλείο έρευνας της μετοχής των έργων στις μη ενσυνειδητες ζώνες του ψυχισμού, στην απόκρυφη, υφέρπουσα, μύχια, εξωσυνειδητή ευαισθησία του καλλιτέχνη⁸⁸. Το λανθάνον νόημα του κειμένου συγκροτεί έτσι ένα δευτερογενές σημειολογικό σύστημα, μια συμβολική εκβολή της δυναμικής των παρορμήσεων. Η κριτι-

κή ευρηματικότητα του Charles Mauron συνυφαίνει ανταποκρίσεις ανάμεσα σε πτυχές της βιογραφίας του Mallarmé και στη ροή των μεταλλαγών εικόνων συχνά εμφανιζόμενων που διαρθρώνονται γύρω από μια θεματική ενσάρκωμένη στον προσωπικό μύθο, στο πεπρωμένο του ποιητή: Πέρα από την «έξωτερική μαγεία» των ποιητικών δομών, μέσα από το δίκτυο των «έμμωνων μεταφορών» ο Charles Mauron, αυθεντικός «ραβδοσκόπος» ιχνηλατεί τα βαθειά στρώματα του υποσυνείδητου του δημιουργού εγώ, το χρυσοφόρο για τον ερευνητή υπέδαφος των ερμητικών στίχων — «αίνιγμα και μυστήριο» — όπου αναδύονται πίσω από το πλέγμα των μεταφορικών σχημάτων οι βιωματικοί τραυματισμοί του ποιητή: Η συζευγμένη μελέτη μιας σειράς ποιημάτων και της αφήγησης *Ce que disaient les trois cigognes* αποκαλύπτει τον κλονισμό που προκάλεσε στον ποιητή ο θάνατος της αδελφής του Μαρίας, στις 31 Αυγούστου του 1857, αναζωπυρώνοντας την οδυνηρή ανάμνηση του θανάτου της μητέρας του (2 Αυγούστου 1847). Οι βιβλιογραφικές αναφορές του Τ. Μαλάνου στους πρωτοπόρους των μαλλαρμεικών μελετών, E. Noulet⁸⁹, C. Soula⁹⁰ και Henri Mondor⁹¹, αποδεικνύουν την εγκυρότητα των πηγών της φιλολογικής του παιδείας.

V. ΜΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΝΑΒΙΩΣΗ: ΤΟ ΑΜΑΛΓΑΜΑ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΟΜΗΡΙΚΩΝ ΚΑΤΑΒΟΛΩΝ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΑΤΑΝΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΑΠΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ Γ. Σ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΑ

Στο τέλος αυτής της επισκόπησης της ζωντανής παρουσίας, της εικόνας της θεμελιακής μοναδικότητας της φωνής του Mallarmé που διαμόρφωσε η νεοελληνική κριτική, ας σταθούμε ευλαβικά μπροστά στο μεταφραστικό άθλημα του ακαταπόνητου εργάτη του μαλλαρμεικού λόγου, ενός λόγου που αποθαρρύνει με την πολύπτυχη σημασιολογική εμβέλεια και την ιδιότυπη υφολογική συναρμογή των γλωσσικών του σημείων την άμεση οικειοποίηση: Ο Γ. Σ. Πατριάρχας, προνομιούχος αγωγός του καθαρού μουσικού ήχου της ποίησης του Mallarmé, με ασίγαστο επί 26 χρόνια το πάθος της φιλολογικής αναζήτησης και της ποιητικής αναδιοργάνωσης, απέδωσε σε ομοιοκατάλητους στίχους το σύνολο των ποιημάτων της έκδοσης Edmond Deman⁹², σύμφωνης, εκτός από κάποιες προσθήκες, με την διάταξη που είχε υιοθετήσει ο ποιητής στο τετράδιό του «Βιβλιογραφία της έκδοσης του 1898»⁹³.

Το επίμοχθο εγχείρημα του κωσταντινουπολίτη ποιητή, πνευματική Οδύσσεια όπου διακυβεύεται σε έμμετρο λόγο η διαλεκτική κριτικής και δημιουργίας και εμβαθύνεται η πρωταρχική λάμψη του έρρυθμου κάλ-
λους με την κατάδυση στο μυχό μιας ποίησης που αναδιπλώνεται στην ίδια της την ουσία, τη γλώσσα, γνώρισε το Δεκέμβριο του 1992 μια καλ-

λιτεχνική έκδοση από τον εκδότη Χ.Α. Δάρρα που ενστερνίστηκε το πνεύμα του ποιητή του *Coup des Dés*: πράγματι, ο Mallarmé επλάτυνε την απελευθέρωση της ποιητικής όρασης μέχρι την αναβλύζουσα πρωτοτυπία της τυπογραφικής ταξινόμησης, αντικειμένου σχολαστικής επιμέλειας. Είναι αποκαλυπτική ως προς το σημείο αυτό η εκτίμηση του Paul Valéry για την «αστεροειδή» τοποτεχνική του *Coup des Dés*: «Εκεί όπου ο Kant...είχε πιστέψει ότι βλέπει τον Ηθικό Νόμο, ο Mallarmé διέκρινε αναμφίβολα την Επιταγή μιας ποίησης, μια Ποιητική...Προσπάθησε, σκέφθηκα, να υψώσει επιτέλους μια σελίδα στη δύναμη του έναστρου ουρανού»⁹⁴.

Αλλά εξίσου υψηλή είναι η αισθητική συγκίνηση που χάρισε ο Γ. Σ. Πατριάρχας με την επιβλητική και υποβλητική απαγγελία του ποιημάτων του Mallarmé στην τιμητική εκδήλωση του Γαλλικού Ινστιτούτου για τα 150 χρόνια από τη γέννησή του⁹⁵: η εκφωνητική κίνηση της απαγγελίας από τον ποιητή — μεταφραστή, η μελισματική ακτινοβολία των ηχητικών συνόλων, ο εκφραστικός εμπλουτισμός των φθογγολογικών ποικιλιμάτων διατηρούν ζωντανή τη σύνδεση με τα επιτεύγματα της παράδοσης των βυζαντινών υμνωδών. Παράλληλα προς τη βυζαντινή ιεροπρέπεια που μεταγγίζεται στη μουσική ροή των μαλλαρμεικών στίχων, εκδηλώνονται επίσης με την απαγγελία του Γ. Σ. Πατριάρχα «λειτουργικά» χαρακτηριστικά που ανασυνδέουν την καθαρή, αντικειμενική ηχητικότητα των ποιημάτων του Mallarmé με τους ομηρικούς αιόδους, θεματοφύλακες της αρχαιότερης ηρωικής ευρωπαϊκής ποιητικής παράδοσης.

ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ

Με θαυμαστή επίγνωση των πνευματικών τάσεων της εποχής του που καλούσαν σε μια θρησκεία της ποίησης, υπερβατική του κόσμου του συναισθήματος, ελεύθερη από τις προσταγές κοινωνικού λυρισμού, μη αιχμάλωτη της πληθείας ευγλωττίας, καθιδρυμένη στην ουσία του λόγου, αποκαλυπτική μιας οντολογικής, ιδεολογικής, ιστορικής κρίσης, ο Mallarmé σημειώνει σε μια διορατική μαρτυρία του στοχασμού που εμφύχωνε το έργο του:

«Η λογοτεχνία εδώ υφίσταται μια θεσπέσια, θεμελιακή κρίση. Όποιος αποδίδει σ' αυτή τη λειτουργία μια θέση ή την πρώτη, αναγνωρίζει, το επίκαιρο γεγονός: παραβρισκόμαστε, σαν τέλος αιώνα, όχι όπως συνέβη στον προηγούμενο (αιώνα) σε αναταραχές· αλλά, έξω από τη δημόσια πλατεία, (παραβρισκόμαστε) σ' ένα σάλεμα του πέπλου μέσα στο ναό, με πτυχές σημαντικές και λίγο στο ξέσχιμά του»⁹⁶.

Αυτό το ρήγμα στην ιστορία της ποίησης, αυτή η επανάσταση στην τέ-

χνη και την τεχνική του ποιητικού λόγου με την οποία η ομορφιά της μαλαρμεϊκής γραφής — στο τριπλό επίπεδο των λέξεων, των εικόνων και των ιδεών — εσφράγισε το λογοτεχνικό ορίζοντα των νέων καιρών, με ποιούς χαρακτήρες μεταβιβάστηκε στην εθνική μας λογοτεχνική κριτική, μετά την πρώτη επιφυλακτικότητα, τους καταδικαστικούς τόνους της αρχικής πρόσληψης του έργου του Mallarmé, ως εφήμερου, εκκεντρικού, ακατάληπτου ποιητικού νεοτερισμού (Αργ. Εφταλιώτης, Νικ. Επισκοπόπουλος);.

Η απήχηση του έργου του Mallarmé, στο οποίο διατυπώνεται μια νέα στάση απέναντι στη γλώσσα με την εμβάθυνση των ζητημάτων της ποιητικής δημιουργίας μέχρι τις ρίζες της ύπαρξης, καθώς και η γονιμότητα της κριτικής του ανησυχίας είναι παραβλητές προς την παρουσία των συναρπαστικών μορφών του Baudelaire και του Rimbaud στη γένεση και την ανάπτυξη νεοτερικών ποιητικών κινήσεων με τη διέγερση στοχαστικών αισθητικών προβληματισμών.

Οι μεταφυσικές πτυχές της ποίησής του, καθαρής ουσίας σύμφωνης με το πνεύμα ενός απενσαρκωμένου ιδεαλισμού, ιεροφαντίας του ωραίου, αποκάλυψης μέσα στη λεκτική αλχημεία του ποιητικού σύμπαντος μιας άυλης υπερπραγματικότητας, συνέδεσαν τον Mallarmé με τις ποιητικές αρχές του Poe και το μεταφυσικό βάθος των γερμανών ρομαντικών. Η συμβολιστική λογοτεχνία, θεωρητική απόληξη της ρομαντικής ρήξης με την ανάπτυξη της εκβιομηχάνισης, δέχθηκε ουσιαστικές αισθητικές παρορμήσεις από τα ρωμαλέα αυτά πνεύματα.

Στην παλιά ελληνική γη, που καταύγασε σαν εστία πολιτισμικού θαύματος, με το φως μερικών από τις υψηλότερες εκφάνσεις της Τέχνης και του Στοχασμού, σφυρηλατώντας πρότυπες μορφές και ακατάλυτες αισθητικές αρχές, τον ορίζοντα των ευρωπαϊκών λογοτεχνιών, η οξυδέρκεια ποιητών που επλάτυναν τα όρια και τις δυνατότητες της εθνικής μας γλώσσας (Κ. Παλαμάς) ή μελέτησαν το γαλλικό συμβολισμό μέσα από το μεταφραστικό εγχείρημα και τη φιλοσοφική διάσταση μιας υπαρξιακής πείρας (Τέλλος Άγρας, Σ. Σκίπης, Ν. Γ. Πεντζίκης), συνέλαβε ανταποκρίσεις ανάμεσα στον πλατωνικό ουρανό των Ιδεών, το πνευματικό κλίμα της αλεξανδρινής εποχής, — στο οποίο αναπτύχθηκε μια ποιητική έκφραση που δε διαχωρίζει το λογοτεχνικό φαινόμενο από τη γλωσσική επεξεργασία, αλλά το θέτει ως αυτόνομη κίνηση, ρυθμό και λεκτικό θέλγητρο — και τους μεταφυσικούς κραδασμούς της ποίησης του Mallarmé.

Στη χώρα όπου η φιλοσοφούσα προσωκρατική ψυχή υψώθηκε μέχρι την ενόραση της «άφανους αρμονίας»⁹⁷, οι γλυκύφθογγες «μυστικιστικές» αρμονίες του συμβολιστικού σύμπαντος του Mallarmé, μετά την πρώτη αντιρρητική έκπληξη, ούτε παράδοξα ούτε απροσδόκητα ήχησαν. Η μουσική του σύλληψη του ποιητικού λόγου ως συμφωνικής

ενότητας, με την διπλή άρνηση της επικοινωνιακής ωφελιμότητας και της έκφρασης βιωμάτων από μια «ποίηση ψυχής», ενοφθαλμίστηκαν στον νεοελληνικό ποιητικό λόγο με την απελευθερωτική δύναμη καίριων κατακτήσεων που συντόνισαν τις λυρικές του δονήσεις με τα σύγχρονα ευρωπαϊκά ποιητικά ρεύματα. Η κρυστάλλινη πυκνότητα των στίχων του Mallarmé, που προεικονίζεται από την επιγραμματική αλεξανδρινή τεχνотροπία και αναγεννά την ιερότητα της ποίησης, διαποτίστηκε από το βυζαντινό μυστικισμό του οράματος μιας οικουμενικής απενσάρκωσης (Απ. Μελαχρινός).

Η μαλλαρμεική ποίηση των βίαιων συντακτικών αντιμεταθέσεων, των μη αποδεκτών από τον αναλυτικό λόγο φραστικών περιπλοκών, δεν απευθύνθηκε στις ευρύτερες μάζες του ελληνικού λαού, ούτε υπήρξε άμεσα αφομοιώσιμη από το ελληνικό λογοτεχνικό περιβάλλον. Ωστόσο ο Mallarmé επηρέασε τις τύχες της ποίησής μας, επέδρασε στην εξέλιξη της ριζώνοντας με την ένταση λυρικού πάθους σε μερικούς εκφραστές της νεοελληνικής ψυχής. Είναι αποκαλυπτικό ότι ποιητές, που η «λυρική τους τόλμη» εξέπεμψε παγκόσμια ακτινοβολία⁹⁸, ή υπήρξαν μείζοντες εκπρόσωποι της υπερρεαλιστικής περιπέτειας⁹⁹, αναγνώρισαν τη γονιμοποιό παρουσία του «μαλλαρμεικού» Απόστολου Μελαχρινού στη νεοελληνική γραμματεία. Δύο εκδόσεις της δεκαετίας του ογδόντα¹⁰⁰ μαρτυρούν τη θαλερότητα της αινιγματικής ποίησης του Mallarmé που μεταδίδει τη δημιουργική της πνοή χωρίς να εξαντλείται. Το διαυγές πάθος για ποιητική ανανέωση, ο θρησκευτικός ασκητισμός της ποιητικής μόνωσης, η απόλυτη πίστη στις αισθητικές αξίες, ο γλωσσολογικός στοχασμός, υποστασιακά γνώρισματα της δημιουργίας του γάλλου ποιητή, άσκησαν επίδραση στο χώρο της εθνικής μας λογοτεχνίας, όχι λιγότερο σφριγηλή από εκείνες του Baudelaire και του Rimbaud.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. *Hérésies artistiques «L'Art pour tous»*, στο περιοδικό *L'Artiste*, 15 Σεπτεμβρίου 1862.
2. 12 Απριλίου 1886, ορισμός χρονολογημένος από το 1884, τον οποίο ο ποιητής «εισέλλισε» νιώθοντας ψυχικά «τραυματισμένος», «θαμπωμένος από τη γροθιά», της «βίαιης επιταγής» της έρευνας για την ποίηση του Léo d' Orfer (Stéphane Mallarmé *Propos sur la poésie*, recueillis et présentés par Henri Mondor, έκδ. du Rocher, Monaco, 1953, σ. 134, (γράμμα της 27ης Ιουνίου 1884).
3. *Oeuvres complètes*, φιλολ. επιμ. Henri Mondor και G. J. Aubry, nrf, Gallimard, 1945, («Bibl. de la Pleiade») σ. 383.
4. *Autobiographie* (Γράμμα στον P. Verlaine της 11ης Νοεμβρίου 1885) *Oeuvres Complètes*, προμν. έκδ. σ. 663. Ο Mallarmé παρείχε στο γράμμα αυτό βιβλιογραφικές πληροφορίες για την σύντομη μελέτη που του αφιέρωνε ο P. Verlaine, στη σειρά *Hommes d'aujourd' hui*, στις εκδόσεις Léon Vanier.
5. Απάντηση στην έρευνα του Jules Huret *Sur l' évolution littéraire*, της οποίας τα αποτε-

λέσματα δημοσιεύτηκαν στην *Echo de Paris*, από την τρίτη Μαρτίου μέχρι την πέμπτη Ιουλίου 1891, και συγκεντρώθηκαν στο βιβλίο *Enquête sur l' évolution littéraire*, έκδ. Charpentier, 1891. (*Oeuvres Complètes*, προμν. έκδ. σ. 869).

Ο Léon Cellier, από τους εμβριθέστερους μελετητές των ρομαντικών εκφάνσεων του φιλοσοφικού μυστικισμού, διαπιστώνει «μια στενή συγγένεια που ενώνει τον Ρομαντισμό και τον Συμβολισμό στο ποιητικό τους μήνυμα» χάρη στην «καθάρη ρομαντική αυτή έκφραση του Mallarmé» («Le Romantisme et le mythe d' Orphée» *C.A.I.E.F.*, no 10, Μάιος 1958, σ. 138).

6. Πρόκειται για την ποιητική συλλογή *Σονάτες* που ο μετέπειτα διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου, δημοσίευσε το 1892· απ' αυτήν αναδίνονται συμβολιστική διάθεση και συμβολιστικοί τρόποι ευρυθμίας. Ο ποιητής, σε συνέντευξή του στο *Άστυ* της 6ης Απριλίου 1893 στον Δ. Χατζόπουλο («Μποέμ») είχε κάνει την πρώτη μνεία του Mallarmé σε ελληνικό έντυπο.

7. «Ο σύγχρονος συμβολισμός», «*Τό Άστυ*», 14 Ιανουαρίου 1894 («Από ήμέρας εις ήμέραν»). Το άρθρο αυτό, πρώτη μνεία του Arthur Rimbaud στην Ελλάδα, έκανε γνωστό στο ελληνικό κοινό το περίφημο σοννέτο των *Φωνέντων*· το ποίημα παρουσιάζεται στη διπλή του συνάφεια με την μεταφυσική τάξης ποιητική των μπωντλαϊρικών συναισθησιών (*Ανταποκρίσεις*), την οποία προεκτείνει, και την κρυπτογραφική συμβολιστική του Mallarmé την οποία προεισάγει· βλ. σχετική μελέτη της Ελένης Σκούρα στη διατριβή της: *Ο μύθος του Rimbaud, Το «Μεθυσμένο Καράβι» και οι μεταφράσεις του στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1985, σσ. 35-38.

8. *Histoire de la littérature française*, Hachette, 1894: Οι αινιγματικοί στίχοι του Mallarmé, ανήκουν σε «ατελή, κατώτερο καλλιτέχνη, που δεν κατόρθωσε να εκφραστεί», σε αντίθεση με τον Verlaine, «αληθινό», «μεγάλο ποιητή» (σ. 1129).

Ορισμένες εκφράσεις του άρθρου του Ν. Επισκοπόπουλου απηχούν τους κριτικούς αφορισμούς που είχε προκαλέσει στους γαλλικούς ακαδημαϊκούς κύκλους η συμβολιστική έκφανση της ποιητικής γλώσσας, όπως ο Mallarmé κυρίως την ώθησε μέχρι την οριακή της συνέπεια, την «ακαταληψία»: «Κατά τη θεωρία του Mallarmé η τέχνη δεν είναι προορισμένη να γίνεται νοητή αλλά αισθητή». Ο G. Lanson στην *Ιστορία* του (προμν. έκδ. σ. 1130) ορίζει ως συνειδητό αντικείμενο της συμβολικής μορφής της σύγχρονης του ποίησης την σύνταξη των λέξεων σύμφωνα με την προκαλούμενη αίσθηση, και όχι σύμφωνα με την λογική τάξη, για να εκφραστεί η εντύπωση του ποιητή:

«Οι νόμοι που επικράτησαν στις σχέσεις των λέξεων είχαν μέχρι τώρα ως σκοπό το νοητό: οι νέες σχολές θέλησαν να έχουν ως σκοπό το *αισθητό*». (Ο συγγραφέας υπογραμμίζει).

9. Προμν. άρθρο.

10. «Οι σκοτεινοί και οι ακατανόητοι» τ. Α', 1 Ιουλίου 1900, σσ. 113-114.

11. Ο υπέρμαχος αυτός του ελεύθερου στίχου — ποιητικές συλλογές: *Cueille d' Avril*, 1885, *Les Cygnes*, 1887 — χαρακτήρισε «ανώτερη ρητορική» τις εσπερίδες της Τρίτης της οδού Ρώμης, στο σπίτι του Mallarmé. Το Νοέμβριο του 1894 με γράμμα του ο Mallarmé τον ευχαριστεί για την αρχαιοελληνική έμπνευση συλλογής του «*Πάλα*» (ο τίτλος του πρωτοτύπου είναι ομοίως ελληνικός) «κυρίως επειδή η πηγή τόσο ήρεμης συγκατάβασης σε υψηλές αρμονίες που είναι η μοίρα» αποκαλύπτεται στον ίδιο τον ποιητή, που καταθέτει «την οφειλή του στον αρχαίο βωμό».

12. Πρόκειται για την πέμπτη σειρά της επτάτομης συλλογής κριτικών άρθρων του γάλλου ακαδημαϊκού *Les Contemporains. Etudes et portraits littéraires*, Librairie Lecène et Oudin, 1885-1899. Η ισχυρή επίδραση του ορθολογιστικού και θετικιστικού πνεύματος του Ernest Renan, κοινή στη νεολογία του τελευταίου τέταρτου του XIXου αιώνα που κατεχόταν από σκεπτικισμό και αισθήματα παρακμής, μπορεί να ερμηνεύσει την έλλειψη κατανόησης του κινήματος του «ερμητικού» συμβολισμού από τον Jules Lemaitre.

Ο Albert Thibaudet αφιερώνει το πέμπτο κεφάλαιο της μελέτης του *La Poésie de Stéphane Mallarmé: «Les sources de l' obscurité»* στην ανάλυση της ιδιοτυπίας της μαλαρμεϊκής

σκοτεινότητας' την ερμηνεύει ως αντικατάσταση της λογικής πρόθεσης «από το παλλόμενο παιχνίδι της παράθεσης και μετάθεσης εικόνων», ως «οξύτητα αισθήματος». Η δυσνόητη ποιητική σκέψη του Mallarmé εναντιώνεται στην φαινομενική σαφήνεια που βρίσκεται σε σχέση αντιστρόφως αναλόγων μεγεθών με την αυθεντική σαφήνεια, την επίπονη και επίμονη προσπάθεια του Mallarmé να εξυψώσει την λογοτεχνία στο σύμπαν της ανώτατης αφημένης μαθηματικής επιστήμης.

13. Το σοννέτο αυτό, «Ο Τάφος» του Edgar Poe, προτάσσεται της μετάφρασης ποιημάτων του αμερικανού συγγραφέα από τον Mallarmé, που τυπώθηκε στις εκδόσεις Deman, των Βρυξελλών, την 5η Αυγούστου 1888· απαγγέλλθηκε στα εγκαίνια του μνημείου του αμερικανού ποιητή στη Βαλτιμόρη. Οι σχέσεις των ποιητικών εικόνων με τα γεγονότα και τις σκέψεις που εκφράζουν δεν είναι νοητή για τον Lemaitre και μετά την δοκιμή προσαρμογής που έκανε. Χαρακτηρίζει τον Mallarmé «λαϊμπιντοιστή», «σφοδρό Πλατωνιστή» που θεωρεί ανονήτες τις ανταποκρίσεις μεταξύ αισθητού και μη ορατού σύμπαντος.

14. Την αγγλική απόδοση του σοννέτου έκαναν οι Sarah Helen Whitman και Louise Chandler Moulton.

15. «Η Φαντασία και η Πατρίς». Του δημοσιεύματος αυτού έναυσμα υπήρξε άρθρο του Άστεως, στο οποίο ο Αργύρης Εφταλιώτης υποστήριξε την απαίτηση της εθνικής πνοής, του αντιλαλήματος της εθνικής ψυχής στα έργα τέχνης, ως συστατικού όρου της καλλιτεχνικής τους οντότητας. Ο ποιητής της *Ευρώπης* προσβλέπει εδώ στην ιστορική πραγμάτωση της πολυσύνθετης από τις επί μέρους εθνικές δημιουργικότητες «Ευρωπαϊκής φιλολογίας» και στην κοινωνία της πατρίδας του με την πνευματική ζωή των νεώτερων ευρωπαϊκών λαών. (*Άπαντα*, Εκδ. Μπέρη με την επιμ. του «Ιδρύματος Κωστή Παλαμά», τ. Β', σ. 388).

16. «Οι κοινωνικοί Γάλλοι», (προμν. έκδ. τ. ΙΣΤ' σ. 182).

17. Ο M. Lowy και R. Sayre μελέτησαν στο άρθρο τους «Figures du romantisme anticapitaliste» (*L'Homme et la société*, Nos 69-70, 1983, nos 73-74, 1984) την ρομαντική διάσταση της αμφισβήτησης του κυρίαρχου αστικού κατεστημένου. Η διερεύνηση τους των βαθύτερων πηγών της πνευματικής και καλλιτεχνικής αντίστασης ενάντια στους κοινωνικούς πειθαναγκασμούς στον αιώνα του ρομαντισμού, διαπλάτνεται το εννοιολογικό της πλαίσιο με την βοήθεια κειμενικών μελετών και την διακρίβωση ενδεικτικών υφολογικών, θεματικών, γραμματικών λεπτομερειών, πέρα από την ερμηνευτική κατηγορία της αλλοτριώσης. Παραπέμπουμε στο έργο της Julia Kristeva *La Révolution du langage poétique*, έκδ. du Seuil, 1974) C. «L'Etat et le mystère» (I: «Le texte à l'intérieur d'une formation économique et sociale», σσ. 361-373, II: «Maintenance et limitation du pouvoir et de la conscience de classe» σσ. 375-419 και III: «L'anarchisme politique ou autre», σσ. 421-440).

Το λαμπρό αυτό πόνημα μελετά την απόρριψη του κοινωνικοπολιτικού κώδικα της εποχής του Mallarmé, μέσα από την ανατροπή της ίδιας της δομής της γλώσσας του από τον ποιητή· περιγράφεται η εισβολή της *σμηνιωτικής παρόρμησης* στο φαινοκείμενο — το κειμενοποιημένο υλικό — που κατοπτρίζει το γενοκείμενο — είδος κειμενικής μήτρας όπου παρεισδύουν διαρθρωτικά οι συνθήκες εκπομπής του λογοτεχνικού μηνύματος, κοινωνιολογικές, πολιτισμικές και άλλες. Η διεύρυνση της ανίχνευσης του *σμηνιωτικού μηχανισμού* (οι υπογραμμίσεις είναι της συγγραφέως) στο επίπεδο των κοινωνικών θεσμών και των νοοτροπιών αποτελεί το έναυσμα μιας σφαιρικής ερμηνευτικής πορείας, ενός στοχασμού για το ιστορικό νόημα της μορφικής διάστασης της μαλλαρμεϊκής ποίησης, και τους μετασχηματισμούς της δομικότητάς της. Μορφοφωνημική, συντακτική, αντωνυμική προσέγγιση γίνεται στις σελίδες 205-291 του έργου αυτού.

18. Προμν. έκδ. τ. ΣΤ' σ. 196. «Τό πνεύμα τοῦ αἰῶνος. 'Η ποίησις». Περιέχεται στον ΣΤ' τόμο των *Απάντων* με τον τίτλο «'Η ποίηση στὸν περασμένο αἰῶνα», σσ. 191-202.

19. *Αυτόθι* σ. 200.

20. Προμν. έκδ. τ. Ι, σ. 358.

21. Σελίδες 48-49: *Soupir*, *Renouveau* (σονέτο ακανόνιστο), *Brise marine*, *Le Sonneur* (σοννέτο ακανόνιστο), *Angoisse* (σοννέτο ακανόνιστο).

22. 15 Ιουλίου 1931, σ. 772.

23. *Νέα Εστία*, 15 Σεπτεμβρίου 1993, σ. 980.

24. «Μεγάλοι ποιηταί. Στέφανος Μαλλαρμέ», εφημ. *Δημοκρατία* 11 Φεβρ. 1924.

25. *Προμν. εφημ.* 13 Φεβρ. 1924.

26. *Η Βραδυνή*, 12 Φεβρ. 1924.

27. «Δύο Αμερικανοί» *Ελεύθερος Λόγος*, 11 Σεπτ. 1924, *Άπαντα* προμν. έκδ. τ. ΙΒ' σσ. 198-199.

28. Ο Κ. Παλαμάς σε σειρά τεσσάρων συνεχών επιφυλλίδων του στον *Έλεύθερο Λόγο* (30 Νοεμ., 7, 14, 11 Δεκεμ. 1925) συγκεντρωμένων στο δωδέκατο τόμο των *Απάντων* του με τον τίτλο *Μουσική και λογική στήν ποίηση*, (σσ. 464-479) αναλύει το λογοτεχνικό πρόβλημα «του ποιητικού καθαρευουσιισμού», της *Poésie pure*, ανατρέχοντας στα πρότυπά της, Baudelaire, Mallarmé, Ροε και στον ρόλο που διεδραμάτισαν στην πνευματική περιπέτεια του Paul Valéry εισάγοντάς τον στο ιδιαίτερό του ποιητικό σύμπαν.

29. *Κυριακή του Έλεύθερου Βήματος*, 19 Ιουλίου 1926, *Άπαντα*, προμν. έκδ. τ. ΙΓ' σ. 47: «Κλασσικοί και Ρομαντικοί».

30. *Κυριακή του Έλεύθερου Βήματος*, 25 Νοεμβρίου και 13 Δεκεμβρίου 1926, *Άπαντα*, προμν. έκδ. τ. ΙΓ', σ. 122: «Ο Στίχος».

31. *Κυριακή του Έλεύθερου Βήματος*, 20 Μαρτίου 1927, *Άπαντα*, προμν. έκδ. τ. ΙΓ', σ. 177: «Οί σκοτεινοί». Την ίδια συσχέτιση συναντούμε στον Ο. Ελύτη (*Ανοιχτά χαρτιά*, Εκδ. Ίκαρος, 1927, «Επίμετρο», σ. 630). Η πρωταρχική βούληση ενός δυσσεμνήνευτου λυρισμού στην ποίηση του Mallarmé τονίζεται και από τον Γιάννη Η. Ιωάννου: *Μελέτες. Δοκίμια*, Λευκωσία, έκδ. Στ. Κυριακίδη, 1986, σ. 42.

32. *An Anthology of Alexandrian poetry*, φιλολ. επιμ. Jerry Clark, The Classical World, Pittsburg, Pennsylvania 1982, σ. 24, («The classical World Special Series»).

Το ακριβές νόημα των στίχων 1446-1450, όπου κατά μία άποψη υπάρχει αναφορά στον Πύρρο και στην αποστολή Ρωμαίων πρέσβειων στην Αλεξάνδρεια (273 π.Χ.), ενώ κατ' άλλους στην ήττα του Φιλίππου του Ε' στις Κυνός Κεφαλές (197 π.Χ.) προκάλεσε κριτικές αντιπαράθεσεις ως προς την πατρότητα της *Αλεξάνδρας*. Αν γίνει δεκτή η δεύτερη ερμηνευτική εκδοχή, το μονόδρομα (έτσι χαρακτηρίστηκε από τους Βυζαντινούς η *Αλεξάνδρα*) γράφθηκε από άλλο Λυκόφρονα του 2ου π.Χ. αιώνα.

Το 1882, ο Auguste Couat, κοσμήτορας της φιλοσοφικής Σχολής του Bordeaux, εξέδωσε σημαντικό έργο αφιερωμένο στη μελέτη της αλεξανδρινής ποίησης: *La Poésie Alexandrine sous les trois premiers Ptolemées*, (24-222 π. Χ.), εκδ. Hachette et Cie. Στον πρόλογό του (σ. VI) τονίζει την σπουδαιότητα της Ελληνιστικής λογοτεχνίας, ενδιάμεσου κρίκου ο οποίος διασφαλίζει την συνέχεια της εξελικτικής πορείας από την κλασσική Ελληνική Γραμματεία στην αντίστοιχη περίοδο της ιστορίας της Λατινικής Φιλολογίας, που περισυνέλεξε, διπλά κληροδόχος, την πολιτισμική κιβωτό και της κλασσικής και της αλεξανδρινής εποχής. Ο επίλογος του ίδιου έργου (Conclusion: III «Caractères généraux de l' alexandrinisme» 1) χαρακτηρίζει την ποίηση της εποχής των Πτολεμαίων ως «νίκη αυτού που ονομάστηκε στις μέρες μας η *Τέχνη για την Τέχνη*». Οι εκπρόσωποί της «υπήρξαν εισηγητές μελλοντικών προόδων» και «βρήκαν μερικές από τις νέες οδούς όπου θα εβάζιζε μετά απ' αυτούς η νέα ποίηση» (σσ. 516-517). Οι επίγονοι του αρχαίου κόσμου υπήρξαν συνάμα οι πρόγονοι νεότερων λογοτεχνικών προσανατολισμών. Η έρευνα του Aug. Couat, σημαντικής συμβολής στη βαθύτερη και πληρέστερη γνώση του αλεξανδρινισμού υπογραμμίζει την πνευματική έλξη που αισθάνεται ο ΧΙΧος αιώνας καθώς εγγίζει το τέλος του για μια στιγμή της ιστορίας των Γραμματιών «ανάλογη από ορισμένες απόψεις» προς τη δική του.

Ήδη το 1889 ο Calixte Rachet στο δοκίμιο του *A l' écart* (Auguste Ghio, éditeur) — για το

οποιο ο Mallarmé είχε γράψει μερικές προλογικές σελίδες, που τις επέγραψε *Φιλοσοφία του δυσνόητου* — αντιπαρέβαλε τα υψηλά οράματα της μαλλαρμεικής ποίησης, «πάλης με τ' όνειρο», την αποστρωφή του Mallarmé για τις άμεσα κατανοητές φράσεις με γραμματική και συντακτική διαφάνεια, για τους στίχους με τις προκαθορισμένες από τους στιχουργικούς κανόνες τομές, τη ροπή του προς τη μουσική αρμονία των λέξεων, όπου η σαγήνη των λαμπυρισμάτων των αισθήσεων μεταλλάσσεται σε διανοητική εντύπωση, προς την τέχνη του Λυκόφρονος, «μόνου ίσως πριν από τον Mallarmé αξιόλογου σκοτεινού ποιητή» (σ. 31). Ο δοκιμογράφος υπογραμμίζει και σημεία απόκλισης μεταξύ των δύο ποιητών: ο Λυκόφρων δεν είναι συμβολιστής καλλιτέχνης, τα προφητικά παραληρήματα της Κασσάνδρας, όπως τα αφηγείται ο φρουρός της με μορφικά ταυτόσημο ύφος, ανασυνθέτουν το μυστηριώδες όραμα μυθικών λογιώσεων των ηρωικών χρόνων που μεταβίβασαν οι κλασσικοί αιώνες, δεν εκφράζει η Αλεξάνδρα το λυρικό φανέρωμα ψυχικών βιωμάτων μιας υποκειμενικότητας. Οι σελίδες 33 και 53 του πνοήματος του C. Rachet περιέχουν μετάφραση αποσπασμάτων της Αλεξάνδρας για να διευκολύνεται ο παραλληλισμός της μαλλαρμεικής γραφής προς το δυσπρόσιτο ελληνιστικό λογοτέχνημα.

Είναι ομοίως αποκαλυπτική της αναζωπύρωσης του ενδιαφέροντος για το πυκνά ελληνιστικό ύφος του αλεξανδρινού ποιητή, η μετάφραση της Αλεξάνδρας στο τεύχος του φθινοπώρου του 1970 της επιθεώρησης *L'Éphémère* (no 15, σσ. 226-262), από τον εικοσάχρονο τότε γάλλο λογιώτη Pascal Quignard. Στις στήλες του περιοδικού αυτού (1966-1973), όπου βλέπομε να αναθάλλει η επικαιρότητα της δυσπρόσιτης ποίησης, συναντήθηκαν νέοι ποιητές που επένδυσαν τη δημιουργία τους με δοκίμια μεγάλης κριτικής οξύνοιας επάνω σ' ό,τι ο εμψυχωτής του περιοδικού Yves Bonnefoy ονόμασε «πράξη και τόπο της ποίησης», απομακρυνόμενοι από την ασυνέχεια των πνευματικών αυτοματισμών και των ορμέφυτων εκρήξεων του υπερρεαλισμού. Ο P. Quignard με το μελέτημά του *Λυκόφρων ο σκοτεινός*, στο ίδιο τεύχος (σσ. 303-308), στοχάζεται για τη φύση του ποιητικού λόγου και της σιωπής, του λόγου ως σχέσης με το άγνωστο, με την καθαρή απουσία, με την απαίτηση του αρχικού κενού, με την άφατη πείρα της σιωπηλής πνοής «όπου ανοίγεται ο λόγος» (σ. 308).

33. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, *Τα πρόσωπα και τα κείμενα, Α' Δρόμοι παράλληλοι*, «Αετός», Α.Ε. Αθήνα, 1943, «Λυρικοί τρόποι» Α' «Απόστολος Μελαχρινός» σ. 70. Ο Κλ. Παράσχος σε βιβλιοκρισία του των *Φίλων Επωδών* από τις στήλες της *Νέας Εστίας* (15 Ιουλίου 1935, σ. 692) χαρακτηρίζει την συνειδητή βίωση του μαλλαρμεικού συμβολισμού ως «τό πιά σημαντικό, πνευματικό γεγονός της ζωής» του Μελαχρινού, του οποίου τόσο η κριτική αίσθηση των ειδικών ποιητικών αξιών, όσο και η ποιητική πείρα και δημιουργία «πάνε όσο μπορούνε πιά κοντά» στη θεωρητική διδασκαλία και στην ποίηση του ποιητή της *Ηρωιδιάδος*. Ο ίδιος κριτικός αναλύοντας στο ίδιο λογοτεχνικό περιοδικό τον Απολλώνιο, «ένα από τα πιά σημαντικά ελληνικά έργα», σημειώνει την καθοριστική επίδραση του Mallarmé στη διαμόρφωση των λειτουργικών αρχών της ποιητικής τέχνης του Μελαχρινού: (Ο Μαλλαρμέ) «είναι ο ποιητής πού από τα νιάτα του ως σήμερα μελέτησε πιά επίμονα ο Μελαχρινός, εκείνος, πού όσο κανείς άλλος, τόν βοήθησε γιά να ξεκαθαρίση τό νόημα του καθαρού λυρικού λόγου» (1 Μαρτίου 1939, σσ. 360-362).

34. Απολλώνιος, Αθήνα, εκδ. «Κύκλου», 1938, τ. Α' σ. 22.

35. *Αυτόθι*, σ. 24. Ο ορισμός της ποίησης που η Τατιάνα Σταύρου βρήκε θησαυρισμένο σε βιογραφικό χειρόγραφο του Μελαχρινού είναι καλλιτεχνικά εναρμονισμένοι με τους στίχους αυτούς:

«Η ποίηση κράμα ορατού και αοράτου — από τα γνωστά στοιχεία βγάζει το άρωμα του άγνωστου... Με την εξαύλωση ανυψώνεται προς την γνωριμία θεοτικής πρωτόγονης ουσίας της μουσικής». («Φόρος τιμής», *Νέα Εστία*, 1 Σεπτεμβρίου 1962, σ. 1224).

36. *Αυτόθι*. Στη συνέχεια αυτών των μαλλαρμεικής χροιάς στίχων: «Δένε στο λέγει του λαού δυσεύρετη μια λέξη», διαβάζομε την απήχηση της ποιητικής αρχής που εκφράζεται

στον *Τάφο του Edgar Poe*: «...ακούγοντας τον άγγελο να δίνει νόημα καθαρότερο στις λέξεις του λαού». Ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος (*προμν. έργ.* σ. 69) διακρίνει σ' ολόκληρο τον *Απολλώνιο* «μια δριμύτατη καταδίκη της αγοραίας έκφρασης».

37. Πρβλ. Maurice Blanchot *L' espace littéraire*, nrf, Gallimard, 1955, *L' oeuvre et l' espace de la mort*, «L' experience d' Igitur», σ. 135.

38. *Oeuvres Complètes*, προμν. έκδ., *La crise de vers*, σ. 368.

39. Η παραβολική αυτή έκφραση ανήκει στον Τάσο Γιανναρά: *Τα «Φίλτρα Επωδών» του Απόστολου Μελαχρινού*, εκδ. Κύκλου, 1939, σ. 12. Παραπέμπουμε επίσης στα λογοτεχνικά μελετήματα του Τέλλου Άγρα, που παρουσιάζει ομοίως στην ποίησή του μαλλαρμεικές απορροές (ανωτ. σ. 178): *Κριτικά*, τ. 2ος, *Ποιητικά πρόσωπα και κείμενα*, φιλολ. επιμ. Κ. Στεργιόπουλου, Ερμής, 1981, («Φιλολ. βιβλιοθ. 4»): ο οξυδερκής κριτικός διαπιστώνει στον Μελαχρινό τη συναίρεση ενός περίτεχνου λυρικού λόγου, όπου ανελίσσονται η αινιγματική ουσία της συμβολιστικής του ποίησης και μιας βυζαντινής συγκίνησης. («Ο Συμβολισμός στην Ελλάδα. Απόστολος Μελαχρινός», σ. 178).

Στον Τέλλο Άγρα ανήκει και το άρθρο για τον Mallarmé της *Μεγάλης Ελληνικής Εγκυκλοπαιδείας* του «Πυρσού», (Τ. ΣΤ', σ. 863) που περιέχεται στο 2ο τόμο των *Κριτικών*. Ο Κώστας Στεργιόπουλος στα κριτικά του δοκίμια *Περιδιαβάζοντας*, (τ. Α') *Από τον Κάλβο στον Παπατσώνη*, «Κέδρος», 1982, σ. 63, επισημαίνει με ποιητική ευαισθησία το «απίθανο συνταίριασμα του Σολωμού και του δημοτικού τραγουδιού με τον Mallarmé και των ξένων νεωτεριστικών σχολών με τον αρχαίο και το βυζαντινό κόσμο».

40. Κλ. Παράσχος, προμν. αρ. 1ης Μαρτίου 1939, σ. 361.

41. Πρβ. Κ. Στεργιόπουλου, *προμν. έργ.* σ. 171, όπου διακρίνονται 2 φάσεις — μία μαλλαρμεική και μία μπωντλαίρική — στην ποιητική δημιουργία του Κ. Εμμανουήλ με επακόλουθες μεταβολές της στιχουργικής του πρακτικής.

42. Στις εκδόσεις του «Κύκλου» εκυκλοφόρησαν το 1936 η *Ήρωδιás* και το 1938 *Τό 'Απόγευμα ενός φαύνου. Τό 'γκιτουρ ή η παραφροσύνη του 'Ελμπενόν* στις εκδόσεις της «Ποιητικής τέχνης» το 1949.

43. *Νέα Εστία*, 1η Αυγούστου 1936, σσ. 1097-1098, «Stéphane Mallarmé. Η *Ήρωδιás*. Μετάφραση και σημειώσεις Καίσαρα Εμμανουήλ».

44. «Ο Mallarmé στα ελληνικά. Η μετάφρασις τῆς *Ήρωδιás* από τόν κ. Καίσαρα 'Εμμανουήλ». *Η Καθημερινή*, 7 Σεπτεμβρίου 1936. Ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, σχολιάζοντας την ίδια μετάφραση στην *Πρωΐα* της 18ης Αυγούστου 1936, σημειώνει τη συμβολιστική χειραφέτηση του ποιητικού λόγου «ἀπό τήν κυριαρχία τῆς στέρεα ἀρμολομένης λογικῆς», πνευματική επίτευξη που εγκολπώθηκε, διεισδύοντας στο βάθος των ποιητικών αναζητήσεων του Mallarmé, ο επιδέξιος μεταφραστής του.

45. Η αντιθετική αυτή συνίστωση που θέτει ο Αμίλιος Χουρμούζιος στην παραβολή των δύο αυτών ιδεολογικών και αισθητικών οριζόντων δεν επαληθεύεται απόλυτα από την κριτική εποπτεία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Η δεκαετία του 1930 εγγύρισε την κορύφωση ενός αντιλογοκρατικού, μουσικοπαθούς ποιητικού ρεύματος, ευαίσθητου στους κραδασμούς της αγγώδους συνείδησης, στο οποίο μεταμοσχεύθηκαν καλλιτεχνικά γνώρισματα, μαλλαρμεικές τάσεις του γαλλικού συμβολισμού (Γρυπάρης, Μελαχρινός, Άγρας, Καρυωτάκης, Εμμανουήλ). Βλ. σχετικά τη συλλογή δοκιμίων του Τάσου Κόρη *Ματιές σε ποιητές του μεσοπολέμου* εκδ. «Πρόσπερος», 1978.

46. Προμν. άρθρο.

47. «*Τό 'Απόγευμα ενός Φαύνου*», του Στεφάνου Μαλλαρμέ. Μετάφρασις Καίσαρος 'Εμμανουήλ, εφημ. *Η Καθημερινή*, 16 Μαΐου 1938.

48. «Stéphane Mallarmé *Τό 'Απόγευμα ενός Φαύνου*. (Μετάφραση Καίσαρος Εμμανουήλ) — Αθήνα 1938» *Μακεδονικές Ημέρες Θεσσαλονίκης*, Μάης — Ιούν. — Ιούλ. 1938, σσ. 188-189.

49. «Stéphane Mallarmé *Τό 'Απόγευμα ενός Φαύνου*. (Μετάφραση Καίσαρος Εμμανουήλ) περ. *Νέα Εστία*, 1η Σεπτεμβρίου 1938, σσ. 1217-1218.

50. St. Mallarmé *Oeuvres Complètes* Προμν. έκδ. σ. 368.

51. *Κοχλιάς* Θεσσαλονίκης, τεύχος 18, Ιούνιος 1947, σσ. 84-86 και 94. Το κείμενο αυτό συνοδεύει τη μετάφραση του *Igitur ou la folie d' Elbehnou* που δημοσίευσε ο θεσσαλονικεύς λόγιος στις εκδ. «Άγρα» το Φεβρουάριο του 1983.

52. Προμν. έκδ. σσ. 36-37.

53. *Αυτόθι*, σ. 40.

54. *Αυτόθι*, σ. 49.

55. *Αυτόθι*, σ. 41.

56. *Αυτόθι*, σ. 42-44.

57. *Αυτόθι*, σ. 47.

58. *Αυτόθι*, σ. 49-51.

59. σσ. 475-481.

60. «'Ο Καίσαρ 'Εμμανουήλ καί ἡ μετάφραση ξένων μουσικοπαθών λυρικών» σσ. 182-186. Το δημοσίευμα αυτό του ποιητή Τ. Γιανναρά αποτέλεσε την εισαγωγή στις *Μεταφράσεις του Καίσαρος Εμμανουήλ* που εξέδωσαν οι εκδόσεις «Πρόσπερος» το 1981 με επιμέλεια του Τάσου Κόρφη, σσ. 11-22.

61. Προμν. έκδ. σ. 16.

62. «Ο στίχος που από επάλληλες λέξεις αναδημιουργεί μια ολόκληρη νέα λέξη, ξένη προς τη γλώσσα και σχεδόν μαγική, ολοκληρώνει αυτή τη μόνωση του λόγου», είναι η αισθητική διατύπωση του ποιητή, που εντόπισε την ύψιστη λειτουργία της ποιητικής σύνθεσης στην επεξεργασία των αυτόνομων ουσιών που συγκροτούν το γλωσσικό υλικό του ποιητή (*Variations sur un sujet. Crise de vers, Stéphane Mallarmé*, Προμν. έκδ. σ. 368).

63. *Αυτόθι*.

64. *Αυτόθι*.

65. Προμν. άρθρο, σ. 21.

66. Βλ. *ανωτ.* σ. 14.

67. Προμν. άρθρο, σ. 22.

68. Οι σημειώσεις του Κ. Εμμανουήλ — σχετικές με την ποιητική αξία συντακτικών σχημάτων, όπως υπαλλαγή κ.α. — που συνοδεύουν τη μετάφραση της Ηρωδιάδας (προμν. έκδ. σσ. 48-50), είναι αποκαλυπτικές ενός οξυδερκούς φιλολογικού πνεύματος και ενός βαθυστόχαστου θεωρητικού της ποίησης.

69. *Propos sur la poésie de Stéphane Mallarmé*, προμν. έκδ.

70. Τεύχος 25ης Αυγούστου 1948. Ο γάλλος κριτικός είναι ο συγγραφέας και του δοκιμίου του *Mallarmé*, που δημοσίευσε την ίδια χρονιά στις εκδόσεις Bader Dufour.

71. Ο Σωτήρης Σκίπης έσκυψε με πολλή αγάπη στους γάλλους συμβολιστές και του οφείλουμε την πρώτη ελληνική απόδοση του *Μεθυσμένου Καραβιού* από τις στήλες του *Νουμά* (1912, βλέπε προμν. διατρ. Ελένης Σκούρα σ. 136). Στα άρθρα του για το Mallarmé αναφέρεται και σε φιλολογικές του συζητήσεις — γύρω από τα ανυπερέβλητα μεταφραστικά προβλήματα της ποίησής του — με τον άγγλο λόγιο Gosse Edmund, συγγραφέα του έργου *Questions at Issue. Symbolism and Mallarmé*, Λονδίνο, Heinemann, 1893. Το δεύτερο αυτό άρθρο που αφιέρωσε ο Σ. Σκίπης στο γάλλο ποιητή για τα πενήντα χρόνια από τον θάνατό του, δημοσιεύτηκε στη *Νέα Εστία* της 1ης Νοεμβρίου 1948, σσ. 1340-1342: «Αυτοκαθρεφτισμοί. Στοχασμοί μιας εποχής», τίτλος αποκαλυπτικός της αναζήτησης από τον έλληνα ακαδημαϊκό ενός αντικατοπτρισμού του δικού του λυρικού εγώ στη συμβολιστική ποίηση, από την οποία επηρεάστηκε συνειδητοποιώντας συγχρόνως τις διαφορές της ψυχικής του σύστασης και της ιδιαίτερης του ποιητικής ατμόσφαιρας.

72. *Ο Αιώνας μας*, Φεβρουάριος — Μάρτης 1951, σσ. 40-44.

73. *Αυτόθι*, σσ. 40-41.

74. *Αυτόθι*, σσ. 41.

75. *Αυτόθι*.

76. *Αυτόθι*, σσ. 43.

77. *Νέα Εστία*, Χριστούγεννα 1953, τ. 635, σσ. 3-8: «Ο συμβολισμός και ο καθαρός ποιητικός λόγος». Το μελέτημα του Κ. Δ. Γεωργούλη αναδημοσιεύτηκε στην αρχή της συλλογής δοκιμίων για το έργο του Mallarmé και μεταφράσεων εμμέτρων και πεζών ποιημάτων, καθώς και κριτικών κειμένων του γάλλου ποιητή, που επιμελήθηκε ο Αλέξης Ζήρας: *St. Mallarmé, Ποίηση και Μουσική*, Γαβριηλίδης, 1983, σσ. 15-27.

78. Προμν. άρθρο σ. 3: «...πώς μέσα σέ εποχή κυριαρχημένη από διάθεση νά εξερευνηήσει μέ τόν έπιστημονικό της έξοπλισμό όλες τίς περιοχές τοῦ θετικά δεδομένου πραγματικού κόσμου, ζητεί ὁ ποιητικός λόγος τά θέματα στίς συμβολικές ἀπεικονίσεις αὐτῆς τῆς πραγματικότητας;...Εἶναι σύμμετρη καί ὁμολογία ἡ αἰσθητική τοῦ συμβολισμοῦ μέ τά πορίσματα στά ὁποία εἶχε καταλήξει ἡ φιλοσοφική σκέψη;»

79. Έρευνα του Jules Huret για τη *Λογοτεχνική εξέλιξη* (*Oeuvres complètes*, προμν. έκδ. σ. 869). Βλ. *ανωτ.* σ. 2.

80. Προμν. άρθρο σσ. 5-6.

81. «Pour que toute tu la (la cendre du noble vol humain, incluse dans les livres d' une bibliothèque) délivres...». *Oeuvres complètes*, προμν. έκδ. σ. 162, *Vers de circonstance. Envois divers*: LX. Το τετράστιχο βρέθηκε σε δεσμίδα χαρτιών φυλαγμένων από την κόρη του αποδέκτη του αφιερωτικού τετράστιχου, Mme Loviot.

82. Δ. Νικολαρεΐζης: «Παλιά και νέα ποίηση» — «Εισαγωγικό σχεδιάσμα» — *Νέα Έστία*, προμν. τεύχος, σ. 13.

83. Προμν. άρθρο, σ. 7.

84. *Αυτόθι*.

85. *Αυτόθι*.

86. «Οἱ Ραβδοσκόποι τῆς κριτικῆς», *Η Καθημερινή*, 16 Ιουνίου 1954.

87. Ο κριτικός αναφέρεται εδώ στην ψυχολογική μονογραφία του Stendhal *De l' amour*.

88. Το έναυσμα του άρθρου είναι το βιβλίο του δημιουργού της ψυχοκριτικής μεθόδου *Introduction à la psychanalyse de Mallarmé* (Neuchâtel, La Baconnière, 1950), στο οποίο μελετά τη λογοτεχνική σημασία του διπλού πένθους του ποιητή (ο θάνατος της μητέρας του το 1847 και ο μεταγενέστερος κατά δέκα χρόνια θάνατος της αδελφής του), τη συμβολή αυτών των δραματικών καταστάσεων στους γενετικούς όρους επάλληλων ποιημάτων.

89. *L' Oeuvre poétique de Stéphane Mallarmé*, E. Droz, 1940.

90. *La Poésie et la Pensée de Stéphane Mallarmé*: I Le Symbole de la chevelure, éd. Champion 1926, II Notes sur le «Toast funébre», éd. Champion, 1929.

— *Gloses sur Mallarmé*, éd. Diderot, 1946.

91. *Vie de Mallarmé*, 2 τόμοι, N. R. F., 1941-1942.

92. *Les Poésies de S. Mallarmé*, Βρυξέλλες 1899: *Τα ποιήματα του Stéphane Mallarmé*, Προμετωπίδα F. Rops. Απέδωσε Γ. Σ. Πατριαρχέας, έκδ. Θ. Καραβία, 1975.

93. Βλ. *Oeuvres complètes*, προμν. έκδ. σσ. 76-77 και 1405-1406.

94. *Variété II* (N. R. F., Gallimard, 1929 σ. 175). Η μεταστροφή της ποίησης προς το εγγενές μυστήριό της που εισήγαγε ο Mallarmé, είναι συνάλληλη με την προσήλωσή του στο αίτημα μιας αριστοκρατικής εκτύπωσης μη προσιτής στο απαίδευτο πλήθος: «οι εκλαϊκευτικές, φθηνές εκδόσεις δεν γίνονται δεκτές στο άδυτο του Ναού της Τέχνης. (Hérésies artistiques. L' art pour tous», *Oeuvres complètes*, προμν. έκδ. σσ. 257-260).

95. Την Πέμπτη 11 Μαρτίου 1993.

96. *Crise de vers*, *Oeuvres complètes*, προμν. έκδ. σ. 360: απόσπασμα άρθρου που δημοσιεύτηκε στις 26 Μαρτίου 1892 στο *National Observer* του Λονδίνου, με τον τίτλο: *Vers et*

Musique en France.

97. Ηράκλειτος: *Die fragmente der vorsokratiker*, Herman Diels — Walter Kranz, Dublin — Zürich, Weidmann, 1968, B54 (I, 162, 10).

98. Οδ. Ελύτη «Μια συνέντευξη», *Ήφιέρωμα τών ἐλλήνων ποιητῶν στόν ποιητή Ἀπόστολο Μελαχρινό* γιά τά 40 χρόνια τών «Παραλλαγών» του, εκδ. «Κύκλου», σσ. 116-117.

99. Ανδρ. Εμπειρικός «Χαιρετισμός στόν Ἀπόστολο Μελαχρινό», *προμν. αφιέρωμα*, σ.

118. Νίκος Εγγονόπουλος «Ο Μελαχρινός», *αυτόθι* σ. 120.

100. α) *St. Mallarmé. Ποίηση και μουσική*, επιλογή κειμένων και επιμέλεια Αλέξ. Ζήρα, εκδ. Γαβριηλίδη, 1983. Περιέχονται μεταφράσεις σημαντικών κειμένων, χαρακτηριστικών της λεπταισθητής μαλλαρμεϊκής θεώρησης της ποιητικής τέχνης, και αναδημοσιεύσεις αξιολογών δοκιμίων για τον Mallarmé. β) *Ανθολογία Γαλλικής Ποίησης. Από τον Baudelaire ως τις μέρες μας*, επιμέλεια Χριστόφ. Λιοντάκη, εκδ. Καστανιώτη, 1988. (Ο Mallarmé αντιπροσωπεύεται με δέκα ποιήματα μεταφρασμένα από τους Κ. Εμμανουήλ, Ἀρη Δικταίο, Τάκη Βαρβιτσιώτη, Αλέξη Ζήρα).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η έκδοση από την οποία παρατίθενται τα κείμενα του St. Mallarmé, καθώς και τα άρθρα, μελέτες και μεταφράσεις που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της ελληνικής πρόσληψης του έργου του, δίνονται στις αντίστοιχες σημειώσεις. Εδώ αναφέρονται τα κυριότερα βοηθήματα, αφιερώματα περιοδικών και βιβλία:

1. ΒΙΒΛΙΑ

- Bellemin-Noël (Jean), *Psychanalyse et littérature*, P.V.F., 1978 («Que sais - je?»).
- Cohen (Jean), *Le haut langage. Théorie de la poéticité*, Flammarion, 1979, («Nouvelle bibliothèque scientifique»).
- Iser (Wolf.), *L'acte de lecture. Théorie de l'effet esthétique*, Bruxelles, Mardaga, 1985 («Philosophie et Langage»).
- Jauss (Hans Robert), *Pour une esthétique de la réception*, πρόλογος του Jean Starobinski, μετάφρ. Claude Maillard, nrf, Gallimard, 1978 («Bibl. des Idées»).
- Kristeva (Julia), *La Révolution du langage poétique*, Seuil, 1985 («Points»), 1η έκδ. 1974.
- Le Galliot (Jean), *Psychanalyse et langages littéraires*, Nathan, 1977.
- Mauron (Charles), *Des Métaphores obsédantes au mythe personnel*. Introduction à la psychocritique, J. Corti, 1962.
- Milner *Proceedings of the IXth Congress of the I.C.L.A.*, Innsbruck, 1979. II. *Literary Communication and Reception*, έκδ. από Z. Konstantinovic, M. Naoumann et H.R. Jauss, Innsbruck, Institut für Sprachwissenschaft der Universität, 1980 (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft Sonderheft, 46) (Max), *Freud et l'interprétation de la littérature*, SEDES, 1980.
- Richard (J.P.) *L'Univers imaginaire de Mallarmé*, Seuil, 1961.
- Ricoeur (Paul), *Le conflit des interprétations*, Seuil, 1969.
- Riffaterre (Michaël), *Sémiotique de la poésie*, Seuil, 1983 (μετάφρ. του *Semiotics of Poetry*, Indiana Univ. Press, 1978).
- Todorov (Tzvetan), *Théories du symbole*, Seuil, 1977.
- Todorov (Tzvetan), *Symbolisme et interprétation*, Seuil, 1978.

2. ΕΙΔΙΚΑ ΤΕΥΧΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

- Διαβάζω, Ψυχανάλυση και λογοτεχνία*, τεύχ. 163, Μάρτιος 1987.
- Poétique, Théorie de la réception en Allemagne*, τεύχ. 39, Σεπτέμβριος 1979.
- Revue des Sciences humaines, L'effet de lecture*, τεύχ. 177, 1980.
- Revue des Sciences humaines, Le texte et ses réceptions*, τεύχ. 189, 1983.

3. ΑΡΘΡΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Dilthey (Wilhelm), «Origines et développement de l'herméneutique», *Le monde de l'esprit*, τεύχ. I, 1947.
- Iser (Wolfgang), «Προς μια λογοτεχνική ανθρωπολογία», *λόγου χάριν*, τεύχ. 2, 1991, σσ. 3-24 (μετάφρ. Στέφ. Ροζάνη).
- Iser (Wolfgang), «Ανθρωπολογική απολογία της λογοτεχνίας», *ό.π.*, σσ. 25-36; συζήτηση με τον Μίλτο Πεχλιβάνο.
- Jauss (Hans Robert) «Παλιό κρασί σε καινούργια φλασκιά; Παρατηρήσεις για το Νέο Ιστορικισμό», *λόγου χάριν*, τεύχ. 3, 1992, σσ. 3-18 (μετάφρ. Γιώργου Ξηροπαϊδη). Το κείμενο αυτό, χρονολογημένο στην Κωνσταντία τον Σεπτέμβρη του 1990, απο-

τελεί την ανακοίνωση του καθηγητή Η. R. Jauss στο συνέδριο για τη «Θεωρία της λογοτεχνίας» στο Παν/μιο Θεσσαλονίκης (28 Νοεμ. -1 Δεκεμ. 1991) με τίτλο «Alter Wein in neuen Schläuchen? Bemerkungen zum *New Historicism*».

Jauss (Hans Robert), «Κριτική γραμματολογία και επιστήμες του ανθρώπου», ό.π., σσ. 19-32; συνέντευξη στον Μίλτο Πεχλιβάνο.

RÉSUMÉ

Xéni Goula-Mitacou, *Stéphane Mallarmé: Théorie esthétique et acte poétique au travers du prisme de la critique néohellénique*

La perspective de la présente recherche est centrée sur les reflets de l'image de Stéphane Mallarmé dans l'aire culturelle grecque ; elle vise à cerner la fécondité de son rayonnement au contact de la sensibilité littéraire grecque. L'activité réceptrice devient révélatrice de l'évolution des critères esthétiques, de la découverte de nouvelles valeurs littéraires, car au fur et à mesure que les contours du visage grec de Mallarmé se précisent, apparaît à l'évidence la distance parcourue depuis les résistances de l'accueil initial: l'écart entre le rejet inclus dans les réserves émises par Arg. Eftaliotis et Nic. Episcopoulos, et la résonance mallarméenne qui avive l'imagination créatrice chez Ap. Mélachrinos, et les traductions de C. Emmanouil et de G. S. Patriarchéas. Ces poètes traducteurs ont brisé leurs plumes sur l'hermétisme de l'art mallarméen et communiqué avec le maître de symbolisme dans la ferveur de la lutte pour une langue poétique épurée de toute vulgarité et restituée dans sa transcendance étincelante.

Au sein de la trajectoire critique de Mallarmé en Grèce prennent place les discours critiques d'intermédiaires, et de témoins de l'intérêt suscité chez les meilleurs représentants de la vie littéraire néohellénique. Leurs mentions et articles, où retentissent les échos grecs de la renommée du poète et se concrétise sa fortune en Grèce, imposent les composantes principales de sa physionomie littéraire: la difficulté du style, l'obscurité de l'expression, l'austérité astreignante et l'ennoblissement du langage poétique, les abus d'innovations de l'instrument verbal qui mettent à rude épreuve les efforts des traducteurs. Intelligences des plus affinées, esprits des mieux avertis, C. Palamas, I. Agras, Cl. Parashos, N. Lapathiotis, E. Hourmouzios, N. G. Pentzikis et autres perçoivent en Mallarmé une continuité spirituelle qui renoue les choînons de la tradition hellénique: la création du poète s'enracine dans l'humus de la pensée philosophique qui, depuis ses origines grecques, ses sommets spéculatifs en Ionie et à Athènes, irrigue la sagesse de l'Occident; rapprochement qui sans prétendre au dépistage de sources, fait converger les romantiques allemands et l'américain E.A. Poe vers la pénétration directe du réel par le symbolisme d'images scintillantes, forme supérieure de suggestion du sens secret de l'univers; l'originalité manifeste de la poétique de Mallarmé, les virtualités offertes par ses propriétés esthétiques, où semblent enclaves les destinées de la poésie moderne, sont confrontées par ces figures de médiation avec les implications métaphysiques de notre passé culturel et les traits caractéristiques de la littérature alexandrine où s'est recueilli l'

héritage de la Grèce classique, qui sera transmis aux littératures renaissantes du monde occidental.